

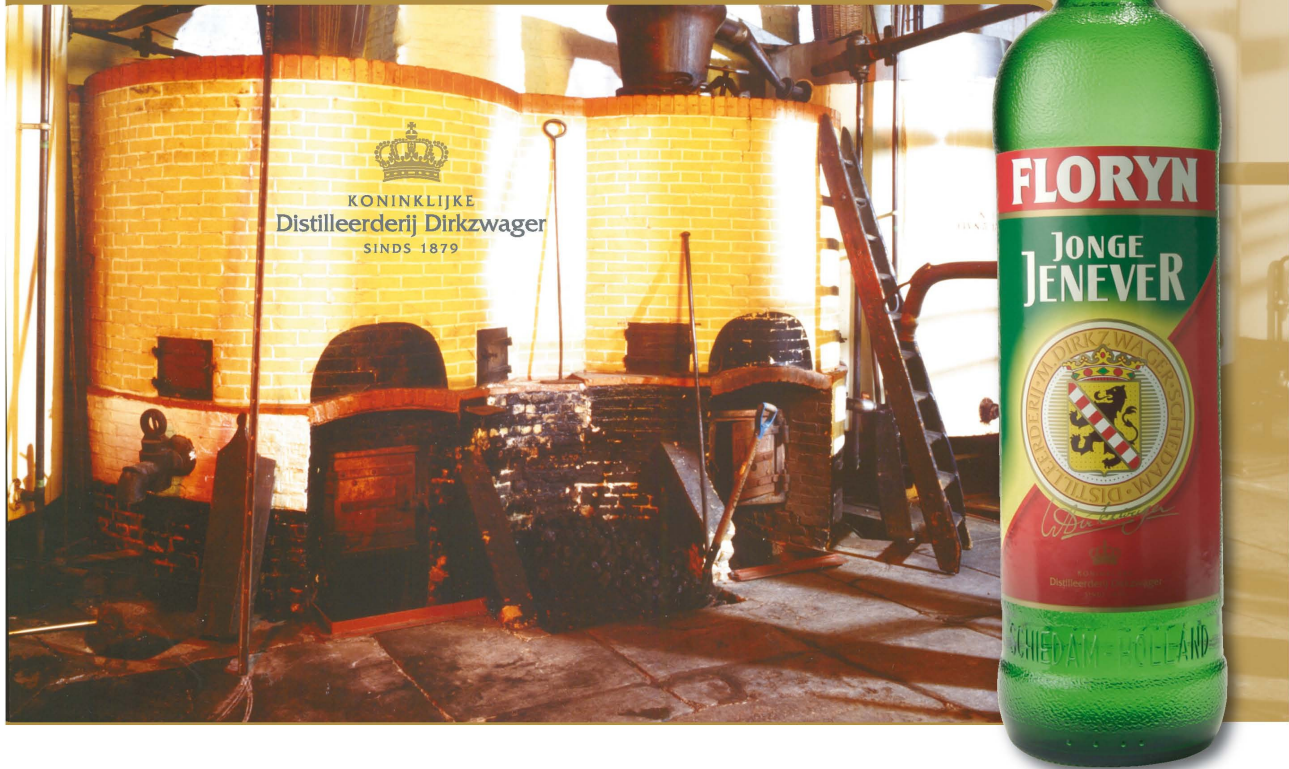
DE OUDE FLESCH ☐

34e JAARGANG
1e KWARTAAL 2012

Nummer 128

ISSN 1383-3049
LOSSE NUMMERS € 10

Ambachtelijke kwaliteit

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**, een levende **19de-eeuwse stokerij** in **hartje Hasselt**.

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

PROFESSIONELE EN BETROKKEN
PARTNER IN VERPAKKINGSGLAS

VINKOVA.COM

Inhoud

4. Een bijzonder glas
Willem van Traa
8. American Pitkin Flasks
Michael George
John Pastor
12. Hobrion Miswijn?
Peter Vermeulen
15. Henri Barrett
Mark Potten
20. Niet aan uw neus voorbij
Johan Soetens
37. Archimede Seguso
Hans van Rossum
39. Glockenseilbuchen
Dieter Schaich
41. Medelingen en nieuws

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl
Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Verzamelaarsvereniging “De Oude Flesch”

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter

Harry Wagter, wagter@iae.nl

Secretaris

Joke Andringa, d.gvanloenen@chello.nl

penningmeester, vice-voorzitter

Klaas Prins, klaas.prins@planet.nl

public relations en web-site beheer tevens 2^e secretaris

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

bibliothecharis

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40.- per jaar.

Huisgenoten € 10.-

Giro 4142725 t.n.v. “De Oude Flesch”,
Schansbosch 11, Linschoten
Voor alle verdere informatie
website: www.deoudeflesch.nl

Van de redactie

Plinius de Oudere vermeldt in zijn *Naturalis Historia* (XII 84) een jaarlijks verlies van 100 miljoen Sestertiën voor het Romeinse rijk door de aankoop van grondstoffen voor parfum. Mogelijk heeft de wereld geen samenleving gekend waarin zoveel reukstoffen gebruikt werden als in het Oude Rome maar niettemin is het gebruik er van van alle tijden. In dit nummer besteden we daar aandacht aan alsmede aan de vele vormen van de verpakking door de eeuwen heen. Willem van Traa vond tot zijn verrassing langs een ongebruikelijke weg (via Marktplaats) een onbekend glas uit het midden van de 18^e eeuw, voorzien van een stippelgravure door David Wolff. Meestal is de kwaliteit van het aanbod op deze website zeer matig en moet je voor dit soort bijzondere glazen bij een gerenomeerde antiquair zijn.

Dit blad opent met zijn presentatie van dit glas alsmede een beschrijving van andere glazen die door Wolff van een stippelgravure werden voorzien.

De samenwerking met buitenlandse bladen op ons gebied biedt ons de mogelijkheid ongebruikelijke onderwerpen aan de orde te stellen. Dus als U nog nooit gehoord heeft van Pitkin Flasks of Glockenseilbuchen dan biedt dit nummer U de kans van Uw leven. En voor wie dacht dat het met de uitvinding van de kogelfles en de inwendige schroefsluiting wel afgelopen was met de ontwikkeling van sluittechnieken voor koolzuurhoudende dranken hebben we een verrassing die U vanaf pagina 15 kunt gaan genieten.

Hans van Rossum tenslotte, neemt ons mee op zijn speurtocht naar de invloed van Romeinse vormgeving op moderne glaskunstenaars. Hij kan het weten want hij is er op gepromoveerd.

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCHE stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld.

Inzending Kopij UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK

Foto's in JPG graag per separete e-mail.

VOORPAGINA: 19e eeuwse Boldootflessen.

Collectie Nederlands Parfumflessen Museum

Foto Johan Soetens

Een bijzonder glas van David Wolff (1731-1798)

Willem van Traa

Uit een onverwachte bron kon ik een glas kopen met een stippelgraving, dat door David Wolff gesigneerd en op 18 januari 1795 gedateerd was. Inmiddels is de afkomst van het glas door een aantal kenners 'geëcht'. De kans om een gesigneerd en gedateerd 'Wolffglas' op te kop te tikken is zó uniek dat het alle moeite loont er meer van te weten te komen. Dus ging ik op zoek naar meer gegevens over deze Haagse meester-graveur en z'n stippelgraveringen. Helaas heb ik de omzwervingen van dit glas in de afgelopen 200 jaar nog niet kunnen achterhalen. Hopelijk gaat dat me ooit lukken.

In m'n catalogus is het glas als volgt beschreven: 'Kelkglas (h: 13,5 cm) in helder kleurloos loodglas. Pontilmerk onder ronde licht opgaande voet (Ø: 07,7 cm) met geringe chip aan de rand. Massieve verwijdende stam (Ø: 01,6-03,2 cm) geheel rondom doorgaande in 04 rijen ruitvormig gefacetteerd. Uit stam doorgaande eivormige kelk (Ø: 03,2-06,8 cm) met vuur-afgeronde rand. Kelk met stippelgraving: aan voorzijde op grondje en tegen een florale achtergrond een licht gekleed zittend meisje en dito staande jongen, die haar een gevuld wijnglas aanreikt met tegen hem opspringende hond. Aan achterzijde gestippelde tekst: "Vrijheid / Bleiheid / en / Broederschap. Daaronder met diamantstift gekraste signatuur: "D. Wolff 17 1/18 95." Status: in goede conditie, gebruiksporen, geringe chip aan voetrand. Gewicht: 0,210 kg. Herkomst/datering: Nederlanden, 2^e helft 18^e eeuw".

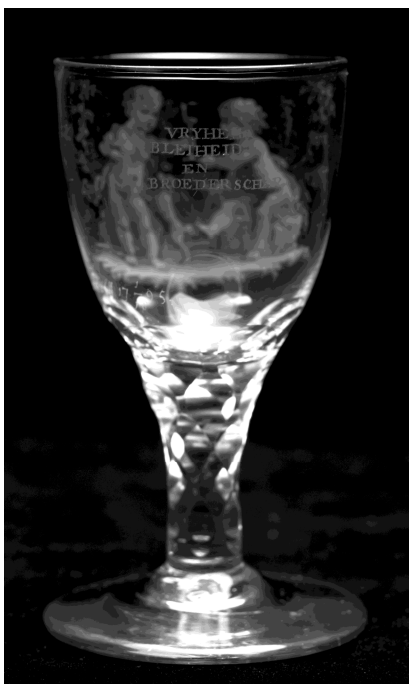
Direct na m'n aankoop heb ik de catalogi van het Rijksmuseum, het Haagse Gemeentemuseum, Boijmans - van Beuningen en van het Historisch Museum Arnhem doorgewerkt. Dat leerde me dat inderdaad de vorm van dit glas, de compositie van de

voorstelling en de afgebeelde figuren en de signatuur grote overeenkomsten hadden met de daar getoonde glazen van David Wolff, gesigneerd of aan hem toegeschreven. Voor de herkomst kwam ik helaas bij de verkoper niet veel verder dan dat het uit de collectie van de ouders afkomstig was. Dus zocht ik in het boek van Frans Smit, die niet alleen de glazen,

maar ook de hem bekende vindplaatsen vermeldt. Maar voor 1795 maakt Smit slechts melding van één glas met een datering van 26 januari 1795. Zou mijn glas dus een tot dusver onbekend gestipt glas kunnen zijn?

Toen geen van de geraadpleegde boeken een hit opleverden, besloot ik voor expertise langs te gaan bij de deskundigen, die mij in het verleden veel over glas hebben geleerd. Dus bezocht ik Peter Korf de Gidts, Nora Schadee en Anna Lameris en legde hen mijn glas en mijn vragen voor. Na een uitvoerige discussie met boeken en persoonlijke aantekeningen op tafel, kwamen we uiteindelijk tot eenzelfde conclusie dat het naar alle waarschijnlijkheid een door David Wolff gestippeld glas was, voorzien van een correcte signatuur en datering. Daarbij herkende Anna Lameris in de onzorgvuldigheid van de belettering en de signatuur, juist de hand van David Wolff. Temeer, omdat dit ook op een door Wolff ondertekende document voorkomt.

Blijft natuurlijk de vraag over voor welke gelegenheid dit glas is gegraveerd. Stadhouders Willem V vluchtte op 18 januari 1795 naar Engeland. Enkele dagen ervoor waren de Franse revolutionaire troepen onder leiding van generaal Pichegru over de bevroren Hollandse Waterlinie getrokken en ze waren al bijna in den Haag. Het lijkt me te toevallig te zijn om hier geen relatie met de datering van het glas te veronderstellen, maar welke? Ik zou mij goed kunnen voorstellen dat het

werk aan het glas al gereed was en dat Wolf of iemand anders -al dan niet in opdracht- de tekst en de belangrijke datum op de achterzijde heeft gezet. Dat zou voor een deel de term 'Bleiheid' verklaren in plaats van het te verwachten 'Gelijkheid' dat de revolutie vergezelde. Er zullen genoeg enthousiaste Patriottische partijgangers geweest zijn om een glas met zo'n tekst en datering te willen bezitten. Nogmaals, het is alles speculatie. Maar al is het niet waar het is toch een mooi verhaal.

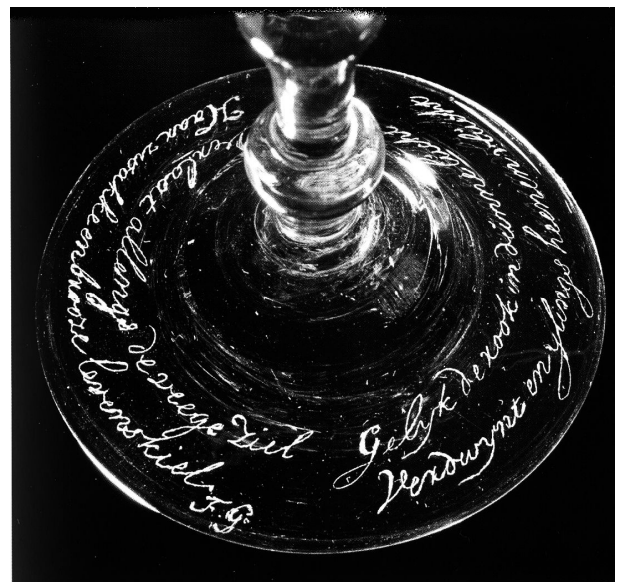
Vier door David Wolff in stippeltechniek gegraveerde glazen, 2^e helft 18^e eeuw. Van links naar rechts: Symbolische voorstelling Europa / Amerika; Keeshond als symbool van de Patriotten (beide collectie Museum Boijmans van Beuningen); Stadhouder Willem V met echtgenote Wilhelmina van Pruisen; Hendrik Hoof, burgemeester van Amsterdam, voorman van de Patriotten. (beide collectie Rijksmuseum Amsterdam).

Zoals bekend zijn er drie vormen van graveren op glas: lijn-, rad- en stipgraveren of stippelen met de diamantnaald. **Lijngraveren** is niet meer of minder dan krassen in glas met een voorwerp, meestal een diamantstift, maar metaal of vuursteen/flint zou ook voorkomen. Op zo'n aangekraste plek treedt een verschil op in de lichtbreking, wat het gewenste effect oplevert voor het maken van een decoratie of voorstelling. De Romeinen deden het al. In de eeuwen daarna 'verdwijnt' deze kunst om rond 1600 in Praag aan het hof van de Habsburgse keizer Rudolf II weer 'uitgevonden' te worden.

Naar verluid waren het daar de bewerkers van edelstenen of bergkristal 'de Steinschneiders' die ook op glas begonnen te werken. Zij werkten met door de voet of door waterkracht aangedreven ronddraaiende metalen slijpwieltjes, het **radgraveren**, maar zullen ook de diamantstift wel hebben gekend. De naam die daarbij vaak wordt genoemd is Caspar Lehmann (1563/5 - ca 1623). Via Neurenberg (vader Georg en zoon Heinrich Schwanhardt) kwam deze kunst weer terug in de rest van Europa. Met een grote sprong in ruimte en tijd komen we in ons land waar, naast een aantal professionals, lijngraveren vooral een tijdverdrijf van de betere klassen was, wat zeker niet zeggen wil dat zij amateuristisch bezig waren. Ik noem namen als de zusters Anna Roemers Visscher (1583-1651) en Maria Tesselschade (1594-1649), Willem van Heemkerk (1613-1692/3), Willem Mooleyser (1640-1700) of de Duitse 'Mr Glassnyder' Jacob Sang die in z'n Amsterdamse winkel aan de Hartestraat kwalitatief zeer hoogstaand werk gemaakt heeft. Wie eenmaal een door hem gegraveerde driemaster heeft gezien, wil niets anders meer. **Stipgraveren** lijkt me een verbijzondering van lijngraveren te zijn. Ook daarbij wordt de diamantstift gebruikt, maar nu niet om lijntjes te zetten, maar om telkens één enkel punt in het glas te draaien. Naar mate die dieper of oppervlakkiger worden gezet en/of dichter bij elkaar dan wel verder van elkaar af worden geplaatst ontstaat een spel van licht en donker in de voorstelling. Soms staat deze zó ijl op het glas, dat men hem pas bij een schuine lichtinval goed kan zien. Wat ook helpt is zo'n gestipt glas met witte wijn vullen en na het bekijken van de voorstelling weer leegdrinken! Ik denk aan Frans Greenwood (1680-1761) en zeker niet alleen omdat hij een Rotterdammer was, maar als 'uitvinder' van het stippelen, aan David Wolff (1731-1798), de hoofdpersoon van dit artikel, aan Daniel de Castro (1803-1863) of aan de Engelse kunstenaar Laurence Whistler (1912-2000).

Drie glazen met stippelgravures van Frans Greenwood met resp. een voorstelling van een roos, een pijprokende man en een liefdespaar. Midden 18^e eeuw. Rechts: Detail voet middelste glas, gesigneerd F.G. (Coll. Gem. Museum den Haag). Hieronder: Duitse kopergravure, 1680.

Voor de persoon David Wolff heb ik gebruik gemaakt van het boek 'Uniquely Dutch Eighteenth-Century Stipple Engraving on Glass' (Petersborough 1993) van F.G.A.M. Smit (vooral de pagina's 14-16). Frans Smit was een Nederlandse insectendeskundige die werkte bij het British Museum. Zo'n 22 jaar heeft hij

daarnaast onderzoek gedaan naar alle glazen die met de diamant gestippeld gegraveerd zijn. Deze heeft hij zorgvuldig en uitvoerig in 'a systematic catalogue' in kaart gebracht: een levenswerk. Je zou kunnen zeggen dat gestippelde glazen, die niet in Smit's boek zijn opgenomen, niet bestaan. Maar natuurlijk kunnen er altijd nog enkele opduiken.

David Wolff is op 8 augustus 1732 in den Bosch geboren als oudste van zeven kinderen van Andries Wolff uit 's Hertogenbosch en Alida van Dijk uit 's Gravenhage, die op 21 oktober 1731 in den Haag trouwden. Het beroep van de vader is mij onbekend. In 1736/1739 verhuisde het gezin van den Bosch naar den Haag. Daar is David op 31 oktober 1762 getrouwd met Gerritje de Reede met wie hij negen kinderen had. Na haar overlijden trouwde hij op 12 maart 1780 met Maria Hoogendoorn. Dit huwelijk bleef zonder kinderen. David Wolff overleed in den Haag op 8 februari 1798 en is daar op het Noorderkerkhof begraven. Helaas is noch in het archief in den Bosch, noch dat van den Haag nadere informatie te vinden waaruit met zekerheid iets af te leiden is over zijn persoonlijke leven.

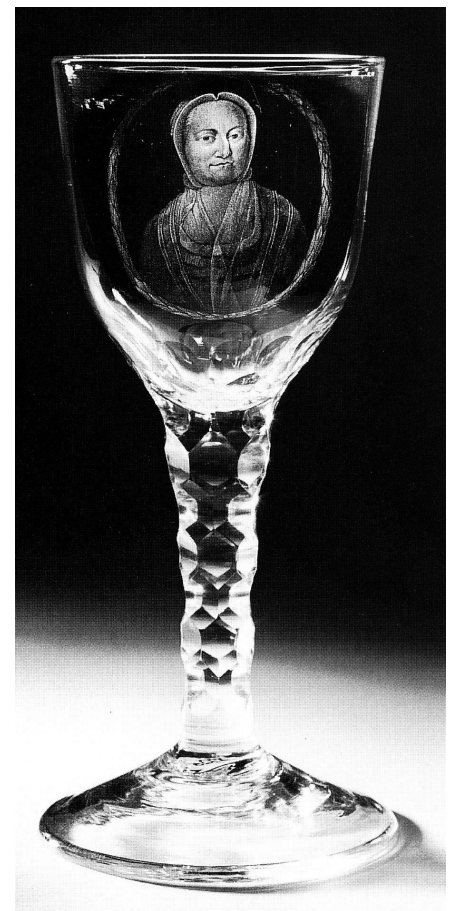
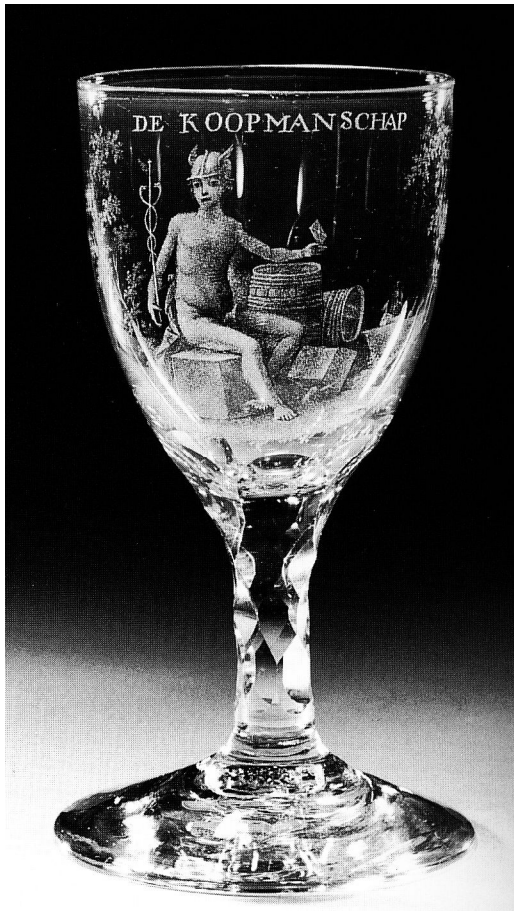
Wat Wolff's werkzame leven betreft heeft hij, voor zover bekend, altijd in den Haag gewerkt. Zo zou hij leerling geweest zijn bij de schilder Dirk van der Aa, die gespecialiseerd was in cherubijntjes, maar ook koetsen en behangpapier beschilderde, toen nog handwerk. Dat zou een

opmaat geweest kunnen zijn voor een carrière als glasgraveur. Een oog voor compositie, voor portretgelijkenis en een vaste hand is voor beide wel nodig. Ook was het beschilderen of emailleren van glazen in die tijd niet ongebruikelijk. Er is, kortom, een lijn van schilderen naar het graveren van glas. En voor een schilder lijkt me het stipgraveren meer artistieke voldoening te geven dan het werken met het rad dat, zeker voor portretten, altijd wat schetsmatig blijft. Voor Wolff's werk als glasgraveur noemt Smit als eerste gedocumenteerd feit een besluit uit Leiden van 26 januari 1775 om hem een glas te laten maken ter vervanging van een recent gebroken Hensbeker, die door de bestuurderen bij hun bijeenkomsten gebruikt werd. Het Leidse museum de Lakenhal bezit dat glas van Wolff nog steeds. En meer: ook de door Wolff getekende kwitantie voor 52 guldens en 10 stuivers, een fors bedrag voor die tijd, bestaat nog, zodat zijn handtekening onomstotelijk vast staat voor het 'echten' van gesigioneerde glazen.

Der Glaschneider.

Drie door David Wolff in stippeltechniek gegraveerde glazen 2^e helft 18^e eeuw. Van links naar rechts; 'De Koopmanschap'; Portret van Stadhouder Willem V; portret van Aagje Deken (1732-1798) schrijfster van onder meer het boek Sara Burgerhart en prominent Patriot. (Collectie Rijksmuseum Amsterdam).

Andere verhalen als zou Wolff later zijn huwelijksgeschenken hebben moeten verkopen en in armoede zijn gestorven, verwijst Smit naar het rijk der fabelen. Wolff werd tot op hoge leeftijd goed betaald voor zijn bewerkte glazen. De onderwerpen op Wolff's glazen zijn zeer divers.

Er zijn glazen met o.a. 'Vriendschap', 'Koopmanschap' of 'Zee, Vee en Landbouw'. In die periode zitten we middenin de strijd tussen de Patriotten en Prinsgezinden, dus vanzelfsprekend zijn er glazen met politiek getinte voorstellingen: veel portretten en wapens van Stadhouder Willem V en zijn vrouw, Wilhelmina van Pruisen (bekend van Goejanverwellesluis). Maar ook zette hij Patriottische voorlieden als de Amsterdamse burgemeester Henrik Hooft en schrijfster Aagje Deken of een Patriottische icoon als Johan van Oldenbarneveld op z'n glazen. Ik noem ook het glas met de Keeshond (de geuzennaam van de Patriotten) uit de collectie van Elie van Rijckevorsel in Museum Boijmans - van Beuningen. Koos Wolff in die politiek zo roerige tijden geen partij of leverde hij slechts wat z'n opdrachtgevers van hem verlangden? In elk geval waren de voorstellingen die hij maakte van zo'n hoge kwaliteit dat de vraag naar zijn werk constant hoog bleef, bij beide politieke richtingen. Gezien Wolff's prijzen waren het niet de geringsten die een glas van hem wensten. Dat is des te opmerkelijker als we weten dat zijn belettering van teksten bij zo'n voorstelling vaak niet zo goed werd neergezet. De reden kan ik me niet goed voorstellen: kon hij niet zo goed schrijven, liet hij de letters aan iemand anders over of was hij daarin gewoon wat nonchalant?

Hoeveel glazen David Wolff exact heeft bewerkt zal wel altijd onduidelijk blijven. Smit heeft een elftal gesigioneerde glazen kunnen achterhalen, waarvan er enkele tevens gedateerd zijn. Daarvan weten we dus met zekerheid de maker. Diverse schrijvers menen Wolff's 'hand' zó duidelijk te herkennen, dat zij veel gestippelde glazen met grote stelligheid aan hem toeschrijven, hoewel daarvoor geen sluitend bewijs is. Smit noemt hem een bescheiden mens, omdat van de vele hem toegeschreven glazen zo weinigen gesigioneerd zijn. Ik denk dat dit meer te maken heeft met het feit dat graveurs zich toentertijd meer als handwerklieden dan als kunstenaars zagen. Waarom dan toch in enkele gevallen een signatuur werd geplaatst laat zich slechts raden: verzoek van een koper die met een 'naam' wilde pronken, reclame voor de eigen winkel of nog anders?

AMERICAN PITKIN FLASKS

Tekst en foto's van dit artikel zijn overgenomen uit *Antique Bottle & Glass Collector*, april 2011 en *Auction Catalogue American Glass Gallery*, november 2011.

Auteurs: Michael George en John Pastor.

Vertaling en bewerking Johan Soetens

Ondanks het ruim voorhanden zijn van grondstoffen voor de glasfabricage zoals zand, klei en vooral het in Engeland steeds schaarser wordende hout, kwam de productie van glazen voorwerpen in wat toen nog de Amerikaanse koloniën waren, slechts moeizaam op gang. De barre levensomstandigheden, aanvallen door Indianen, gebrek aan ervaring en vakmanschap en het grote personeelsverloop waren daar debet aan. Menig glasblazer hield het na korte tijd voor gezien en vestigde zich liever op een nieuw te ontginnen stuk land. Pas toen ervaren glasmensen vanuit Europa naar Amerika emigreerden en vanuit Duitsland, Holland en zelfs Venetië glasblazers importeerden kwam een reguliere en ook kwalitatief hoogstaande productie op gang zooals die van Caspar Wistar (Wistarberg 1739-1780) en William Henry Stiegel (1763/1769-1774). Zie de artikelen hierover in DE OUDE FLESCHE 120-124

Een der meest intrigerende voortbrengselen van de vroeg Amerikaanse glasblazerijen zijn de platte, geribde in 'dubbelpost' (de Amerikanen spreken van 'German half-post' methode) geblazen flessen en inktpotjes die aangeduid worden als 'Pitkins' naar de Pitkin Glass Works in Hartford (later East Manchester, Connecticut), opgericht in 1783, hetzelfde jaar waarin de laatste 'red coats' Amerika verlieten. Naar verluid was het twintig jaar durende monopolie om glas te maken een beloning voor de diensten die Willam en Elisha Pitkin bewezen hadden gedurende de vrijheidsoorlog. Lange tijd heerste onder verzamelaars de mening dat al dit soort glaswerk alleen daar gemaakt was maar tegenwoordig weet men beter. Deze stijl werd door veel glasblazerijen gebruikt en bestond al vanaf het midden van de 18e eeuw, lang voor de Pitkin glasfabriek in productie kwam. Waarschijnlijk kwamen de eerste flessen van dit type uit de Wistarburg blazerij in zuidelijk New Jersey evenals uit de fabrieken van Stiegel. Deze laatste was tevens in staat om in zijn ijzergieterijen de nodige vormen te maken. Al met al is het extreem moeilijk om te bepalen van welke glasblazerij een bepaalde fles afkomstig is.

Bovenaanzicht van een tweetal Pitkin flasks. De extra platte fles wordt aangeduid met 'knife-edge'
Geheel boven: Een vijftal typische New England Pitkins.
 Foto's Michael George

Bijzondere wijde en platte Pitkin flask met 31 ribben. Foto Michael George.

De vroegste flessen zullen waarschijnlijk in het midden van de 18e eeuw zijn geblazen in de Germantown Glass Works in Braintree, Massachusetts. Ter plekke zijn een aantal scherven opgegraven met het kenmerkende 'swirl' patroon. De flessen hadden nog niet het typische elegante Nieuw Engelandse model zoals dat in de eerste decennia van de 19e eeuw op grote schaal gemaakt werd in Connecticut. Om te beginnen natuurlijk in de Pitkin Glass Factory maar, zoals opgegraven restanten hebben aangetoond, ook bij John Master's Glassworks (1805-1820's), Coventry Glass Works (1813-1849), Willington Glass Works (1815-1872) en de Glastenbury Glass Works (1817-1827). Al deze flessen zijn lichter in gewicht dan soortgelijke flacons uit andere staten. Deze worden meestal aangeduid als 'Midwestern Pitkins' en hebben behalve een hoger gewicht een gedrongen, soms bijna rond profiel, in America 'clock face' (wijzerplaat) genoemd. John Pastor wijst er in zijn november catalogus op dat algemeen werd aangenomen dat deze flessen uit de Midwest kwamen en wel uit de Zanesville Glass Works in Ohio.

Rechts boven: drie New England type Pitkinflasks met 36 ribben, afgeknijpte monding, blaaspijp pontiel. Het kleine model (5 inches) is zeldzaam.

Rechts onder: drie z.g. Midwest Pitkin flasks met afgeknijpte monding en blaaspijppontiel.

Links en rechts ca. 5 1/2 inches met 36 ribben. 1790-1820. Het middelste model met 30 ribben is 7 inches hoog. 1800-1830.

Foto's:

John Pastor, American Glass Gallery

Glaskwaliteit en blaastechniek waren in de meeste glashuizen vergelijkbaar dank zij het vakmanschap dat de Duitse glasblazers die naar de Nieuwe Wereld geëmigreerd waren met zich hadden meegebracht. Regionaal kan men echter verschillen vinden. Al dit soort flessen en inktpotjes werden geblazen in een geribde dipmold met verticale groeven. Meestal waren dat er 32 tot 36 maar ook 28, 32 en zelfs 38 komt voor. Door na het uitnemen de fles snel een draai te geven ontstond het fraaie 'swirl' effect naar links of naar rechts of, indien de handeling herhaald werd, naar beide zijden.

In dit artikel zullen we ons eerst bezig houden met de karakteristieke eigenschappen van Pitkinflessen uit Nieuw Engeland. Deze hebben meestal een inhoud van 1/2 tot 1 pint (28,4 tot 56,8 cl.) en zijn respectievelijk ca 5 tot ca 6 1/2 inches (ca 13 tot 17 cm.) hoog, eivormig, afgeplat en in de kleur olijfgroen tot olijfgroen. Afmetingen van 4 inches of lager of meer dan 7 inches worden zelden aangetroffen.

Onder van links naar rechts: Fles, mogelijk voor snuiftabak, ca 13 cm. Olijf/buin kleurig glas. (De glazen stop is niet origineel).

Miniatuurflesje, olijfgroen glas, ca 9 cm.

Kleine voorraadpot, olijfgroen glas, ca 14 cm.

Alle voorwerpen met 36 ribben. Eind 18^e / begin 19^e eeuw.

Uit: Helen and George S. McKearin:

Two Hundred Years of American Glass, New York 1950.

Een groep zeldzame Pitkin flasks zoals afgebeeld in de veilingcatalogus van The American Glass Gallery, mei 2010. Van links naar rechts: zeldzaam vroeg type met verticale ribben, ca 16 cm. 1760-1780; aquamareine fles, ca. 11 cm. met 24 ribben. 1800-1830. Mogelijk geblazen in een vorm voor drinkbekers; Twee flessen geblazen in een vorm met met 38 ribben (verticaal), daarna geplaatst in een vorm met 36 ribben alvorens te worden 'getwist'. Hoogte ca 16 cm. , 1785-1815. Foto John Pastor. Onder: twee inktpotjes, met 36 ribben. 1780-1830. Hoogte 4-4 1/2 cm. Foto left: Michael George, Foto right: John Pastor

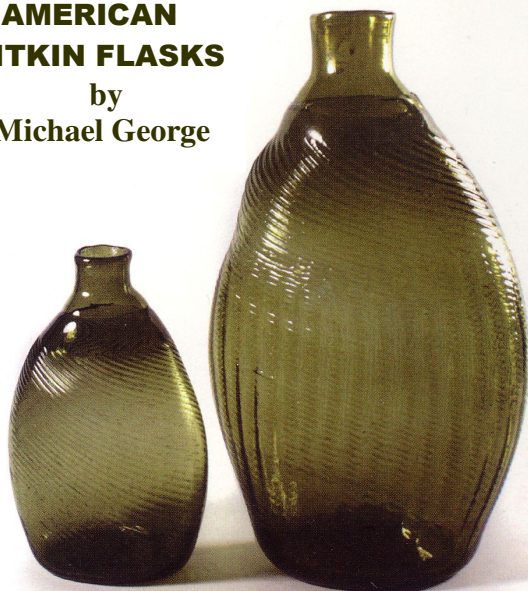
Deze kwam echter pas in bedrijf toen het gebruik van Pitkin flasks al goeddeels in onbruik was geraakt door de opkomst van in tweedelige vormen geblazen flessen. Daarentegen zijn in schuren, op zolders en in rommelwinkeltjes in Pensylvania enkele tientallen van deze platte, volronde flessen opgedoken, vooral in Lancaster County en dat is het gebied waar de Stiegel glasfabrieken gevestigd waren. Stiegel, Duitser van oorsprong, was ongetwijfeld bekend met de dubbelpost blaastechniek en anders waren de door hem in Duitsland geworven glasblazers dat wel. Ook de schitterende glaskwaliteit zou daarop wijzen. Genoeg te doen dus voor de historievorsers onder onze Amerikaanse

vrienden om voedsel te vinden voor deze discussie die al tientallen jaren loopt. Intussen blijft het voor menig verzamelaar een genot om een aantal van deze ambachtelijke flacons in kleuren van olijfgroen tot bruin, in de verzameling te hebben en daarmee zetten ze een oude traditie voort want deze praktische, stevige flacons waren bij de gebruikers bijzonder populair.

AMERICAN PITKIN FLASKS

by
Michael George

One of the earliest forms of American flasks was the swirled ribbed style known as a 'Pitkin'. This flask type was named (by collectors) after the famed Pitkin Glass Works, which operated in East Manchester, Ct. from 1783 until the 1830's, as it was once believed that all of the Pitkin-style flasks produced in New England originated at this glasshouse. We now know that this style was not only a product of many glass factories, but also produced long before the Pitkin factory existed. These objects can have ribs swirled to the left, right or vertically, and many have combined rib patterns, known as a 'broken swirl'. The rib swirl is determined by the direction of the ribs from the bottom of the flask to the shoulder. These ribs are produced by the use of a grooved dip mold. The number of grooves in the mold produced a corresponding number of ribs in the glass object. All of these dip molds had vertical ribs, and the swirled effect was the result of the glassblower twisting the gather once removed from the mold. A single-ribbed bottle required one insertion into the mold, a double-ribbed pattern would require two insertions before being completely inflated.

Although this method of glassmaking originated from Continental ancestry, the technique has been practiced in America since the mid-18th century. Naturally, the skillful German glassblowers who migrated into

the New World supplied their talents and techniques from the old country. In America, it is likely that the first ribbed and swirled dip mold Pitkin-type flasks were produced at Wistarburgh in southern New Jersey during the mid-18th century. Other glass operations in this region, such as Stiegel's factories, would also likely produce these patterned bottles, most of which were probably single vertically ribbed examples. We really do not have much evidence of production of swirled ribbed flasks from this area until around the turn of the 19th century. New Geneva, Clementon, N.J. and Philadelphia were all very likely sources of Pitkin-type flasks from the New Jersey and Pennsylvania area.

As we dig deeper into analyzing commonly blown wares such as chestnut bottles and Pitkin-type flasks during the late 18th century into the first quarter of the 19th century, there is a realization that glass quality and blowing techniques were very similar amongst glasshouses in particular regions. Attribution to a particular glass factory is an extremely difficult task; however, we can clearly identify objects from particular regions.

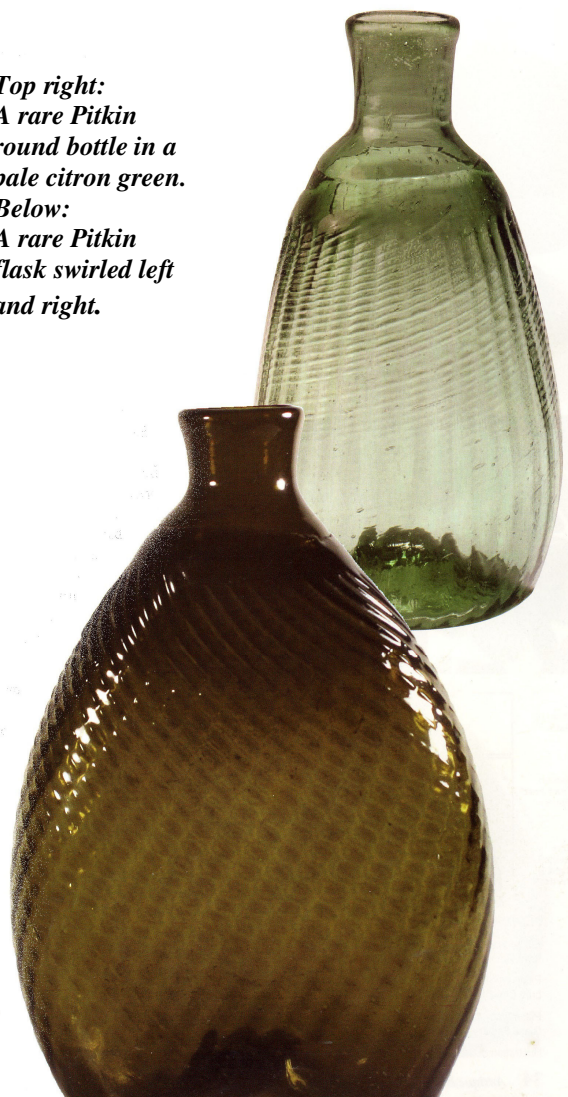
New England Pitkin flasks may have been produced as early as the mid-18th century at the Germantown Glass Works in Braintree, Mass. The only real evidence to substantiate this claim are shards uncovered at the factory site. No less than a dozen fragments were uncovered, all within the context of other Germantown glass fragments. As one would expect, the style is very similar to the earliest bold and chunky South Jersey Pitkin-type flasks; quite a bit different from the typical New England style. In 1783, William Pitkin established the Pitkin Glass Factory, in East Hartford. This factory, as well as the numerous other glass factories in this area, would become a source for many 36-rib Pitkin inkwells and flasks. It is also a likely source for the 28, 32 and 38 ribs as well...

There is also no doubt that the production of ribbed Pitkin-type bottles were produced at the surrounding Connecticut glasshouses from the turn of the 19th century through the 1830's. It is probable that John Mather's Glassworks (1805-1820's), Coventry Glass Work; (1813-1849), Willington Glass Works (1815-1872) and the Glastenbury Glass Works (1817-1827) were all likely producers of these flasks. By far, the most conclusive evidence would come from the Coventry Glass Works and Glastonbury Glass Works sites, excavated by Harry Hall White in the 1920s (Coventry), and Old Sturbridge Village in 1962 (Glastonbury). Fragment examples of numerous swirled, ribbed German half post flasks were uncovered. These were mostly 36 ribs, some swirled to the left, and some to the right.

Pitkin flasks are usually produced in a half pint and pint size variations. A typical ½ pint is 5 to 5 ½ inches and a pint is usually 6 ¼ to 6 ¾ inches. Size variations below 4 ¾ inches and above 7 inches should be considered quite rare. The overall form is typically much different from the Midwestern specimens.

These iconic early American pattern molded vessels are beautiful and desirable. Every collection should have a specimen, or two, or three ...yes, they can be addictive!

*Top right:
A rare Pitkin
round bottle in a
pale citron green.
Below:
A rare Pitkin
flask swirled left
and right.*

Hobrion miswijn van Peerke Donders ?

Peter Vermeulen

Op flessenjacht op het internet (wat een hobby!) viel mijn oog op een aanbieding van een wijnfles met cachet "IHS HOBRION" voor het bescheiden bedrag van £ 1350 (pakweg € 1540). In mijn collectie bevindt een soortgelijke fles. Reden om er weer eens wat aandacht aan te besteden.

In 1969 bezocht ik in Suriname het dorp Batavia, waar het voormalige

Leprozeninstituut was gevestigd. Het dorp ligt in het district Saramacca, aan de rechteroever van de Coppename rivier, ten zuiden van de Coesewijne kreek, in totaal zo'n twintig uren varen van Paramaribo. Daar was het Leprozeninstituut gevestigd, waar van 1823 tot 1897 Suriname zijn melaatsen verzorgde.

In Batavia kwam ik in contact met de toenmalige dorpsonderwijzer, meester Kessels. Hij bood mij een aantal flessen - opgegraven op het terrein van de voormalige leprozenkliniek - te ruil aan voor een kano (die had ik helaas niet bij me, je kunt tenslotte niet alles met je meeslepen). Maar uiteindelijk was hij bereid enige flessen los te verkopen. Bij de flessen, die ik toen van hem overgenomen heb, zat een heel bijzondere: een wijnfles met een cachet (glaszegel) met de letters "HOBRION" en "IHS".

De letters **IHS** kunnen betekenen:

1. **Jezus** (1e drie letters van het Griekse woord IH-OÝ-)
2. **Jezus Hominum Salvator** = Jezus, de redder der mensen
3. **In Hoc Salus** = Hierin ligt de zaligheid
4. **In Hoc Signo** (Vinces) = In dit teken (zult gij overwinnen)

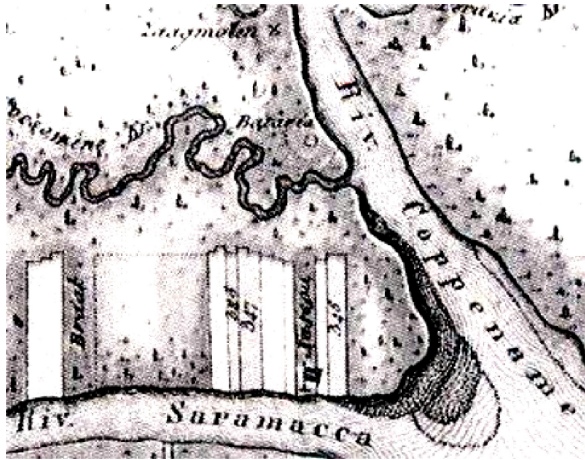
Het ligt dus voor de hand, dat het hier gaat om een fles miswijn van de RK kerk. Gelet op de vorm van de fles en de afwerking, mede gelet op de fonetische spelling van het woord Hobrion, is de fles hoogstwaarschijnlijk in Nederland vervaardigd en afgevuld

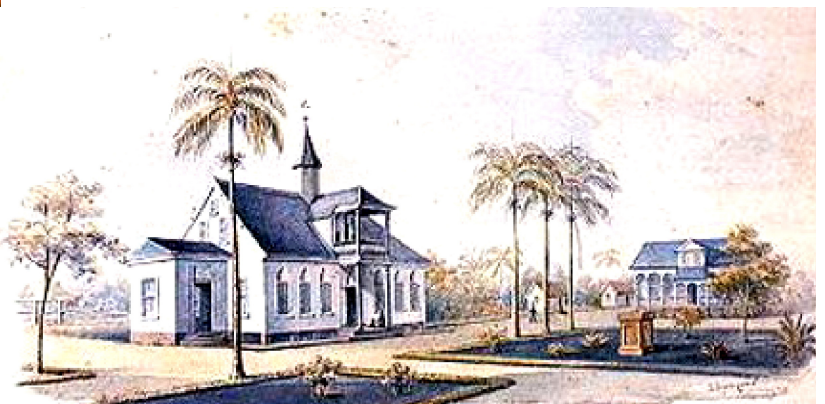

Het aardige is dat dit type fles in de internationale verzamelaarswereld bekend staat als een ladies leg! Ja, dat verwacht je dan weer niet van een miswijn. Maar is het geen bijzondere gedachte, dat deze fles wellicht nog gebruikt is door Peerke Donders zelf bij het opdragen van de heilige mis!?

WIE WAS PEECKE DONDEERS?

In Batavia is nog steeds een gedenkgrafsteen te vinden, gewijd aan de beroemde pater, Petrus Norbertus (Peerke) Donders. Hij werd in 1809 in Tilburg geboren en had al vroeg de droom om priester te worden. Na de lagere school moest hij echter gaan bijdragen aan het gezinsonderhoud en ging hij bij zijn vader werken. In 1831 werd hij afgekeurd voor de militaire dienst en de pastoor wist hem alsnog op het seminarie te krijgen, als werkstudent. De missie trekt hem en als in 1839 Mgr Groof uit Suriname overkomt en vertelt over de ellende van de melaatsen, aarzelt hij niet: Petrus Donders gaat naar Suriname! Het leven daar valt hem niet mee, het klimaat is moordend, de wegen slecht en de bevolking is hem vijandig gezind. In 1856 wordt Peerke overgeplaatst naar het melaatsendorp Batavia. Daar werkt hij 27 jaar, verpleegt de zieken, begeleidt de stervenden en begraaft de doden. In 1887 sterft hij te Batavia.

Boven: kaartje van Batavia. Onder: Gedenksteen Peerke Donders en beeld van kerk en missiehuis in Batavia.

Zijn stoffelijk overschot werd aanvankelijk op het kerkhof van de melaatsenkolonie begraven, maar werd op 28 juli 1900 bijgezet achter de Sint Petrus en Paulus Kathedraal in Paramaribo. Op 17 januari 1921 werd hij nogmaals herbegraven, nu in een graf in de linkerzijvleugel van de kathedraal. Het geboortehuisje van Peerke Donders in Tilburg werd in 1930 gereconstrueerd op de vroegere fundamenten bij een waterput, die overigens niet bij het huisje hoorde. Men bouwde er een kapel met een processiepark. En ja hoor - wat is het leven zonder oude flessen? - er werd ook water uit die put in speciale flessen met de afbeelding van Peerke Donders erop verkocht.

Paus Johannes Paulus II 'bevestigde' al in 1979 dat de anderhalf jaar oude Louis Westland in 1929 genas van botkanker op voorspraak van Peerke Donders (een zogenaamde gebedsverhoring). Op 23 mei 1982 werd hij zaligverklaard, en ook aan deze gebeurtenis werd een fles aan gekoppeld bevattende "**Peerke's Nat**" (het 'Tilburgs Slokje'), een kruidenlikeur met een alcoholpercentage van 25%. De drank werd verkocht in flessen van 70cl. Vermoedelijk in 2009 (viering tweehonderdste geboortedag) werd er ook een stenen kruikje van 35cl. uitgegeven met Peerke's Nat. Verwacht mag worden, dat zijn heiligverklaring niet meer lang op zich zal laten wachten.

Boven: Een televisiebeeld uit 1982: Presentator Herman Siezen maakt de zaligverklaring van Peerke Donders bekend.

Links: Ter gelegenheid daarvan werd een fles met de kruidendrank 'Peerke's Nat' uitgebracht.

Daarnaast: voor- en achterzijde van het kruikje uit 2009.

Collectie Likeur- en Frisdranken museum

HOBRION is een verbastering van het Franse Haut-Brion, een eeuwenoud wereldberoemd wijngoed. Het château ligt geografisch in de Graves, maar werd reeds lang als een soort ere Médoc beschouwd en komt dan ook voor als een premier cru in de Médoc classificatie, sinds die in 1855 tot stand kwam.

Het Chateau Haut-Brion in Pessac is vrijwel geheel omringd door de bebouwing van Bordeaux. In de nabijheid liggen nog drie châteaux met de naam Haut-Brion, n.l. Les Carmes-Haut-Brion, Laville-Haut-Brion en La Tour-Haut-Brion. Verder naar het zuiden, in de Commune Léognan, ligt nog Larrivet-Haut-Brion.

Het wijngoed Château Haut-Brion was lange tijd ongedeeld eigendom van de familie Pontac, zeer rijke adel en belangrijke leden van het parlement van Bordeaux. Maar nadat François-Auguste de Pontac in 1694 stierf, werd het domein in twee delen opgesplitst. Pas in 1840 kwam het domein weer in één eigendom, namelijk van Eugène Larrieu. Zijn familie behield het eigendom tot na de Eerste Wereldoorlog, maar na een moeilijke tijd en enkele niet zo succesvolle eigenaars, werd het château in 1935 gekocht door de Amerikaanse Clarence Dillon. Zijn kleinzoon, prins Robert van Luxemburg, heeft momenteel de leiding over het domein.

Geraadpleegde bronnen:

De Leprozenkolonie te Suriname. Monumenten nr 07/8 2006.

Peerke Donders. www.peerkedonders.nl

Château Haut-Brion. www.haut-brion.com

Anda Suriname. www.suriname.NU

Tijdschrift Historie Tilburg: <http://www.historietilburg.nl/tijdschrift/>

Van Kalaupala tot Spinalonga door Victor Zorbas uitg. VZ Publishing, Crete, 2000

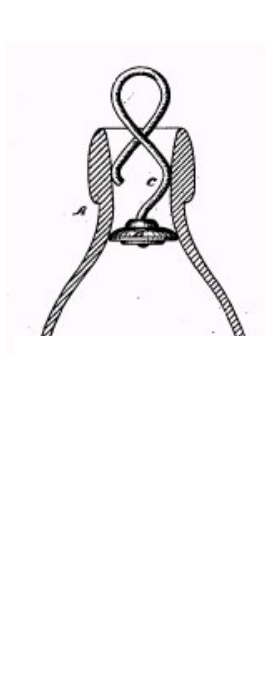
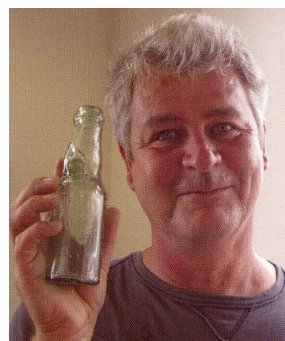
HENRY BARRETT

UITVINDER VAN DE OUDSTE PATENTSLUITINGEN VOOR SODAWATER

Door Mark Potten

Vertaling en bewerking Johan Soetens

Onderstaand artikel is ontleend aan het Engelse kwartaalblad 'Antique Bottle Collector'. De auteur, Mark Potten, is gespecialiseerd in het verzamelen van- en het doen van onderzoek naar vroege mineraalwater flessen.

De Engelse dominee Joseph Priestly komt officieel de eer toe in 1768 uitgevonden te hebben hoe water te verzadigen met koolzuur. Het probleem hoe die koolzuurdruk daarna in een fles te handhaven zou echter pas een eeuw later worden opgelost. Lange tijd moest men zich behelpen met een door draad op zijn plaats gehouden kurk. De Ierse waterfabrikant Willam Hamilton patenteerde in 1814 zijn knuppelvormige flesje, dat noodgedwongen liggend moest worden bewaard maar de echte oplossing kwam pas in 1872 dank zij de uitvinding van de vooral in Engeland immens populair geworden 'kogelfles' door Hiram Codd. In Amerika, waar men kennelijk moeite had met het produceren van kogelflessen patenteerde Charles Hutchinson, de zoon van een sodawaterfabrikant in Chicago, een draadsluiting in combinatie met een flens. Het bleef tussen 1880 en 1908 de meest populaire frisdranksluiting in de Verenigde Staten. Hoewel er zo'n vijftig vroeg- Amerikaanse sluiting patenten bekend zijn gaf de Hutchinsonssluiting alle concurrenten het nakijken. Niettemin vond de ontwikkeling van vroege sodawaterflessen hoofdzakelijk in Engeland plaats en daar pleegt men dan ook constant research naar met hetzelfde enthousiasme waarmee wij hier de historie van kelderflessen naspeuren. Daarbij kan niemand om de figuur van Henry Barrett heen, die in 1879 patent kreeg op een fles met inwendige schroefsluiting. De stop was gemaakt van eboniet, een harde, zwarte soort rubber met een hoog zwavelgehalte en voorzien van een rubberring. Vooral bij de Engelse brouwerijen werd deze sluiting populair en in Europa heeft SPA er tot in de jaren 70 van de vorige eeuw gebruik van gemaakt. In ons land werd meer de voorkeur gegeven aan de in 1892 uitgevonden beugelsluiting, niet in de laatste plaats omdat de Duitse glasfabriek Himly, Holscher & Co. voor 25 jaar de exclusieve rechten bezat om flessen volgens het Barrett patent te maken. Ook in Amerika is deze sluiting nooit populair geworden. Hoewel de inwendige schroefsluiting Barrett's meest bekende en ongetwijfeld ook profijtelijkste uitvinding was dat en tevens zijn handelsmerk, was het beslist niet zijn enige. In de dertig jaar dat hij zijn zaken dreef patenteerde hij minstens 24 uitvindingen: zowel sluitingen als vulapparatuur en zelfs glasmakersgereedschap. In 1868, vier jaar eerder dan Hiram Codd, ontwikkelde hij een tweetal sluitingen voor sodawaterflessen en kan daardoor als de grootvader van de mineraalwaterfles genoemd worden.

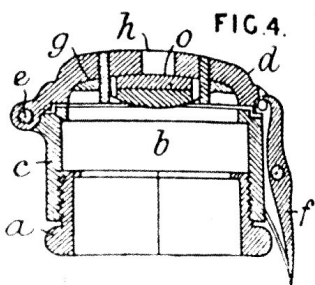
Mark Potten doet op de volgende pagina's verslag van zijn onderzoek. (J.S.)

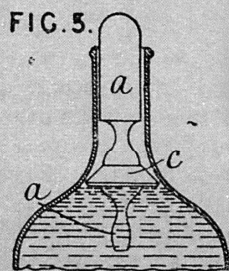
663. Adams, J., and Barrett, H. Feb. 27.

Stoppers. — A split collar *a* is fitted round the neck of the bottle and a cylinder *c* is screwed upon it. The annular space *b* between the inwardly-projecting flange at the top of the cylinder and the top of the split ring fits round a projecting lip or rim on the neck of the bottle, whereby the cylinder is firmly secured to the bottle. The cylinder is closed by a cap *d* hinged at *e* and fastened by a spring lever *f*. When the bottle is to contain aerated liquids, a hole is made in the cap at *h* through which the bottle can be filled, and this hole is closed by a perforated elastic disc or washer *g* of india-rubber or cork to which is attached a valve *o*.

2708. Adams, J., and Barrett, H. Sept. 2. *Disclaimer.*

Stoppers, internal, for bottles containing aerated or other gaseous liquids. A plug *a*, of wood having a greater specific gravity than water, is formed near its lower end with an inclined groove for receiving an india-rubber washer *c*. The stopper having been passed into the neck, the bottle is filled in an inverted position, and the stopper sinks through the liquid into the neck. The internal pressure then forces the washer firmly against the surface of the neck.

was is waarschijnlijk de reden dat dit patent mede op Adams' naam staat.

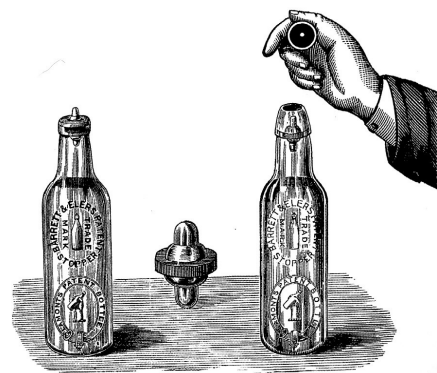
In 1871 ging Henry een compagnonschap aan met 'Major' Charles George Elers en opende een kantoor in Londen (9 Dacre Street, Westminster). In december brachten ze een verbeterde 'stick stopper' uit die in Victoriaanse tijd bekend werd als de 'Jersey Stopper'. Vijf jaar later kwam het tot een overeenkomst met John Lamont, wat leidde tot een nieuw model fles met toepassing van een glazen sluiting met ring die indien gewenst in de monding kon verzinken en worden afgesloten met een papierbandje zodat vervuiling werd vermeden. In maart 1880 patenteerden Hiram Codd en Henry Barrett een verbeterde mondingstang om de inwendige groef in de hals van kogelflessen te

Henry Barret (1841-1891) werd geboren in Saint Helier, op het eiland Jersey. Zijn vader was 'soda water manufacturer' en Henry trad in zijn voetsporen. Samen met de plaatselijke houtdraaier John Adams verkreeg hij in februari 1868 patent op een scharnierende uitwendige sluiting. Deze was geschroefd op een rond de hals van de fles aangebrachte band. Vulling vond plaats middels een opening in de cap, aan de onderzijde afgesloten door een schijfje van rubber of kurk. De hierbij afgebeelde fles van 10oz met de tekst 'ADAMS & BARRETT'S / PATENT / STOPPER / JERSEY' is uiterst zeldzaam en hoewel de schrijver nog andere voorbeelden kent, waaronder een bruine fles met de tekst H. BARRETT'S CHAMPAGNE / GINGER BEER ontbreekt van de gepatenteerde sluiting zelf elk spoor.

In september 1868 patenteerden Adams en Barrett met meer succes een houten sluiting die populairder werd dan zijn scharnierende voorganger. Een plug van hout met een soortelijk gewicht zwaarder dan water en voorzien van een groef waarin een rubber afdichting paste werd in de fles gelaten die daarna met de opening omlaag werd gevuld. De plug zonk door de vloeistof richting hals en werd door de inwendige druk binnen de fles stevig aangedrukt. Het feit dat voor het maken van deze sluiting een houtdraaier nodig

LAMONT'S PATENT BOTTLE.

BARRETT & ELERS,

Having made arrangements with Mr. JOHN LAMONT, 33, Virginia Street, Glasgow, for the use of this Bottle, combined with the above Stopper,

BEING to announce to those of their Licensees who may have had complaints about their ordinary wooden Stoppers not appearing clean, the above Stopper will be found to possess great advantages, and will entirely remove this objection and complaint. It does not protrude from the neck of the bottle, and a label can be easily put on over the top; thus effectually preventing dust or dirt from getting into contact with the Stopper, or falling into the Bottle.

Should the Bottle burst, or break from other causes, the Stopper can be easily fitted up and used again in a fresh bottle, thereby effecting a great saving in these as well as in the ordinary wooden stoppers, being an advantage that some patents do not possess.

They can be used with or without an opener, as shewn in the above two illustrations.

Barrett & Elers' Patent

Disc-Stoppered Bottle.

Codd's Patent

Globe-Stoppered Bottle.

Barrett & Elers' Patent

Screw-Stoppered Bottle.

THE USEFUL PATENTS COMPANY, Limited, PROPRIETORS.

This Company has acquired, amongst other things, all the Patent Rights heretofore belonging to Messrs. CODD & BARRETT (exclusive of the London Postal District,) and BARRETT & ELMERS, and is prepared to grant Licenses, and supply the undermentioned Bottles and Stoppers on exceptionally favourable terms, as indicated.

Soda Water Makers and others who may favour the Company with their orders are urged to place them at once, as the demand is expected to be very great from March to August.

The following PATENT GLASS-STOPPERED BOTTLES will be supplied to Licensees outside the London Postal District under a TWELVE GUINEA ANNUAL LICENSE; one License giving the Licensee the right to use both kinds, or either of them—at discretion. Existing Licensees of CODD'S PATENT can use the DISC BOTTLE, without any increased Annual payment. All that is necessary will be for them to exchange their present licenses for fresh ones embodying the Disc Bottle Patent.

CODD'S PATENT GLOBE-STOPPERED BOTTLES, (Ordinary Size Lemons), at 36/- per gross	Kings included
" " " " (" " Sodas), at 38/- " "	
" " " " (Split Lemons), at 33/- " "	
" " " " (" " Sodas), at 33/6 " "	
BARRETT'S PATENT GLASS DISC-STOPPERED BOTTLES (Ordinary Size), at 32/- " "	Kings included
" " " " (Splits), at 30/- " "	
(Other Sizes and Shapes of above on application.)	

The ANNUAL LICENSES for the use of the above GLASS-Stoppered Bottles are made renewable on the 1st MAY in each year.

Orders can be sent to, and particulars obtained from, Messrs. CODD & BARRETT, 58, King William Street, E.C.; Messrs. BARRETT & ELMERS, 9, Dacre Street, S.W.; or of

THE USEFUL PATENTS COMPANY, Limited,
58, King William Street,
LONDON, E.C.

April 1st, 1881.

A.D. 1879, 30th SEPTEMBER. N° 3935.

LETTERS PATENT to Henry Barrett, of Hampton, in the County of Middlesex, for the Invention of "IMPROVEMENTS IN BOTTLES AND STOPPERS, AND IN APPARATUS FOR FILLING OR CHARGING THE SAME."

Sealed the 23rd December 1879, and dated the 30th September 1879.

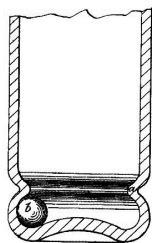
Instead of forming such stoppers solid, as hitherto, I form them with a hollow space inside them of such dimensions that instead of being of greater specific gravity than water they shall be sufficiently buoyant to float on the liquid contained in the bottle, whereby I obviate some of the objections to the employment of this class of stoppers. Amongst these objections may be mentioned that if the ball (made of glass or earthenware) be allowed to fall to the bottom of the bottle when the bottle is opened there is great risk of either the bottle or ball starting or breaking, and therefore it is necessary to contract the lower part of the neck of the bottle; and, further, in order to prevent the ball rolling back to the mouth of the bottle when the liquid is poured out, it has been found necessary to form the neck of the bottle with a chamber or recess to receive the ball.

But by using a hollow ball made of glass, or porcelain, or other suitable material which is inherently of greater specific gravity than water, as hereinbefore described, the stopper when the bottle is opened floats on the liquid instead of sinking therein, and its tendency to prevent the liquid being poured out is obviated.

In some cases I form gravitating stoppers of hollow glass, earthenware, or other like heavy material with a hollow space of such dimensions as to allow them to sink slowly in the liquid, the rate of sinking being capable of being regulated by increasing or diminishing the hollow space formed in the stopper, thereby avoiding the risk of breakage to the bottle, which would occur if solid stoppers were allowed to fall to the bottom of the bottle.

When employing hollow gravitating stoppers, as hereinbefore described, I find it advantageous to form the bottom of the bottles employed therewith with a curved undercut projection, which, when the stopper falls to the bottom of the bottle, serves to keep it there while the liquid is being poured out. In the accompanying Drawing, Figure 1 is a sectional elevation showing the bottom part of a bottle so formed, a being the projection and b the stopper.

FIG. 1.

ruime schaal toegepast. Flessen van dit type, waarvan hier een 6oz en een 10oz exemplaar afgebeeld is, zijn dan ook zeldzaam. (De glazen schijf is te zien, liggend op de bodem).

Eveneens in 1879 patenteerde Barrett een fles die met een holle kogel werd gesloten. Door het lichtere gewicht zonk deze slechts langzaam naar de bodem of bleef zelfs op de vloeistof drijven waardoor flessenbreuk werd voorkomen. In plaats van de gebruikelijke inkepingen aan de bovenkant had de fles zes indeukingen aan de bodem en droeg het gebruikelijke handelsmerk 'B & E London' en een afbeelding van de inwendige schroefsluiting.

(Holle glazen kogels werden geknepen van een holle glazen buis die daartoe tot verwekingspunt werd opgewarmd. Al naar gelang de wanddikte kon een al of niet drijvende knikker worden gemaakt. Het gereedschap was een tang met ca. 50 cm lange handvaten en hol/bolle uiteinden die ook gebruikt werd om uit een masieve staaf knikkers te maken. Dergelijke knikkers zijn zelden perfect rond en hebben een op een pontiel lijkend knipspoor. Zie foto rechts.)

Informatie Willy Van den Bossche. Rond deze tijd vormden Barrett & Elers een partnerschap met George Fred. Wills en R.J. Sankey, een samenwerking die wat betreft deze laatste per 1 januari 1884 ontbonden

maken en in hetzelfde jaar stichtten zij de 'Useful Patents Company Limited' een samenwerking die tot 1886 zou duren. Een advertentie uit 1881 toont behalve de kogelfles (1872) en de fles met inwendige sluiting (1879) nog een andere uitvinding van Barrett: een met een platte glasschijf af te sluiten fles. Het voordeel hiervan zou gelegen zijn in het feit dat de schijf bij het uitschenken niet naar de monding rolde maar zijdelings tegen de wand van de fles gesitueerd bleef. De sluiting is waarschijnlijk nooit op

werd zoals blijkt uit een advertentie in *The London Times* van 25 juli 1884.

NOTICE is hereby given, that the Partnership lately subsisting between us the undersigned, Henry Barrett, Charles George Elers, George Frederic Wills, and Richard John Sankey, under the style or firm of the Florentine Company, at No. 20, Charterhouse-buildings, Goswell-road, in the city of London, as Manufacturers and Vendors of Florentine and other Goods, has, so far as relates to the said Richard John Sankey, been dissolved, by mutual consent, as from the 1st day of January, 1884. All debts due to and owing by the said late firm will be received and paid by the said Henry Barrett, Charles George Elers, and George Frederic Wills, the continuing partners.—Dated this 25th day of July, 1884.

Henry Barrett.
C. G. Elers.

George Fred. Wills.
R. J. Sankey.

Dec. 18, 1884.] THE MINERAL WATER TRADE REVIEW AND GUARDIAN SUPPLEMENT.

FOR CLEANLINESS, SIMPLICITY, DURABILITY and CHEAPNESS, USE

SANKEY'S PATENT HOLLOW CRYSTAL BALL-STOPPERED BOTTLES.

CLEANLINESS.—It is clean, because the stopper is of glass, and no rubber, wood, or absorbent material falls into the liquor to set up fermentation the next time the bottle is filled.

Having a large mouth it can be washed, brushed, and rinsed with perfect ease.

No Metal is used in either bottle or stopper.

SIMPLICITY.— Easily filled by any turnover machine, or a rod machine may be used, provided the air rod is not LESS than 1-in. diameter.

The stopper cannot fall wrong.

DURABILITY.— The stopper being hollow, is too light to chip the inside of the bottles, as all solid glass stoppers do, consequently there is less breakage than in any other patent bottle.

CHEAPNESS.— It is cheap, because the fittings (consisting of split ring, flexible washer and hollow glass stopper) can be used any number of times.

Hollow Round Ball.

Ebonite Cut Ring.

Flexible Washer.

No loss from stoppers blowing out.

The ring cannot get lost. In case of breakage the fittings can be used over and over again.

PRICES.

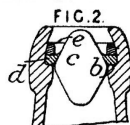
Bottles Complete .... 28s. per
Splits " 26s. 6d. gross.
Specially strong bottles for export,
2s. per gross extra.

LICENSE, ONE GUINEA PER ANNUM.

SAMPLES FREE ON APPLICATION TO

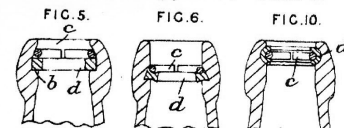
THLEE & SANKEY, 31, Aldermanbury, London, E.C.

2176. Sankey, R. J. April 30.

Stoppers.—The elastic seating *d*, Fig. 2, of an internal stopper for aerated water and similar bottles, is fixed in position by means of a vulcanite ring *e*. This ring is compressed so as to pass through the bottle mouth, and is then expanded by the application of heat. The shoulder *b* may be above the seating and ring, or two rings may be used, the interior of the neck being of an oval shape, or the rings may be expanded into or against notches or projections. The stopper *c* is of a double-conical shape, and is hollow.

2883. Sankey, R. J. June 9.

Stoppers.—Relates to improvements in the stoppers for internally-stoppered bottles containing aerated or gaseous liquids, described in Specification No. 2176, A.D. 1883, and consists in fixing the rubber rings or seatings by means of divided rings of vulcanite &c. which enables the washers to be readily removed and replaced. Fig. 5 shows a ring or washer *d* held on the shoulder *b* by a cut or divided ring *c*. In Fig. 6 the ring *d* is held in a groove in the neck by a cut ring *c*. Fig. 10 shows an arrangement in which a long rubber washer or seating *d* is held in a groove in the bottle neck by a cut ring *c* bearing against its central portion. The fixing-ring is contracted, placed in the neck, and allowed to expand into position. A fixing of metal may be placed in the neck and then expanded by a tool until it fits tightly against the washer or seating.

De vrienden hielden zich overigens niet alleen bezig met flessen maar waren fabrikanten en verkopers van 'Florentines', Italiaanse biscuits. Sankey had er al een aantal beroepen opzitten zoals wegomzichter, boer en koopman en zou daarna nog werken als monharmonica verkoper, bladgoud fabrikant en vertegenwoordiger voor de Continental Bottle Company. Een man van zijn tijd: van alle markten thuis. Uitvinder van een vogelval en (in 1883) van een holle flessluiting, passend in een speciaal gevormde monding waarin de sluitringen konden worden vervangen.

In december 1884, bijna een jaar naar zijn officieel afscheid van het compagnonschap met Barrett, Elers en Wills, adverteerde hij met zijn eigen fles met holle kogel, duidelijk gebaseerd op Barretts' patent, compleet met de zes indeukingen aan de voet en voorzien van zijn handelsmerk: het woord SAN met daaronder een sleutel (key). Hoewel er dus duidelijk leentjebuur werd gespeeld bij het Barrett

patent zijn er geen gegevens omtrent een eventuele rechtzaak tegen hem, mogelijk vanwege de oude vriendschapsbanden. Een verschil met de Barrett fles lag in de wijdt van de opening die het bij de Sankey fles mogelijk maakte de kogel pas na aanbrengen van de monding in de fles te deponeren. Doordat veel van de vervangbare ringen verloren zijn gegaan rolden die er later even gemakkelijk weer uit zodat complete Sankey flessen zeldzaam zijn.

Het laatste en naar mijn mening meest wonderlijke Barrett & Elers patent is dat voor een kogelfles met inwendige schroefsluiting. Het was waarschijnlijk meer bedoeld als een reclame stunt dan als een serieus voorstel. Hoewel ik zorgvuldig alle patenten van Henry Barrett en Charles George Elers bestudeerd heb, kon ik hier niets over vinden. Toch heeft de fles bestaan. Mijn medeverzamelaar John Ault is de gelukkige bezitter van een in een kelder gevonden exemplaar, compleet met originele sluiting en etiket en hij heeft me uitgelegd hoe een en ander werkte.

Het is bekend dat veel van de Barrett & Elers sluitingen een ventiel hadden en ook de bovengenoemde sluiting heeft een opening waar zo'n ventiel in heeft gezeten. De fles heeft geen groef in de monding waarin een rubberring zou hebben gepast want de kogel sloot de dop aan de onderzijde af.

Op bijgaande foto staan een 6oz en een 10oz fles afgebeeld. De 6oz fles is waarschijnlijk een prototype geweest want deze werd gemaakt voor Barrett's eigen bedrijf, heeft een oud 'stick stopper' type handelsmerk (Barrett's patent uit 1868, pag. 1 J.S.) en als tekst '87 / BARRETT & Co. LTD. / LONDON'. Net onder de hals staat 'PATENT' en op de achterzijde 'BARRETT & ELSERS PATENT'.

Dit laatste staat ook op de 10oz fles tesamen met het handelsmerk voor hun schroefsluiting maar nu met daaronder tevens een glazen kogel. Getuige de inscriptie aan de andere zijde werd de fles gemaakt voor de Silver Spring Mineral Water Co. Ltd.

Met dank aan Garthe Morrison, John Ault en Russ Smith voor het gebruik van foto's ten behoeve van dit artikel.

Henry Barrett

was the first successful patentee to challenge and supersede a sixty year reign of the hamilton/egg-ended bottle. His stick-stoppered bottle was a major breakthrough in mineral water bottle design. He beat Hiram Codd by a good few years and later joined forces with him. Over the thirty years in trade he was granted at least 24 separate patents – these included; various types of stick stoppers, filling machines, rubber ball stopper, glass bullet stopper, clip for opening a codd bottle and various tools for forming both grooves and threads in the lips of bottles. His most famous and longest lasting patent was that for the internal screw stopper, taken out in October 1879. It became also his trade mark.

Henry Barrett (1841-1891) was born in Saint Helier, Jersey. His father was a soda water manufacturer and the son followed in his footsteps. In 1868, along with the wood turner John Adams, he patented a spring levered, hinged, flick up external closure and in September of the same year their much more successful stick stopper. In 1871, Henry went into partnership with (Major) Charles George Elers and in December of that year the improved the stick stopper by fitting a valve. Early in 1876 Barrett and Elers joined forces with John Lamont and produced a ledged-mouth bottle with a double-ended glass bullet stopper. In March 1880 Hiram Codd & Henry Barrett patented an improved tool to form the groove in the neck of Codd's bottle and in October Barrett & Elers went into partnership with Codd and formed the 'Useful Patents Company Limited'. This partnership lasted six years till August 1886. In September 1879, a few weeks before the screw-stoppered bottle, Henry Barrett patented a disc shaped stopper that sealed against a rubber washer in the neck. Disc-stoppered bottles were not very successful, so examples such as those shown on the previous pages are rare.

In September 1879 Henry Barrett patented a hollow ball gravitating stopper with a special bottle design that had six dimples at the bottom to retain the stopper. Hollow stoppers were made from a reheated hollow glass rod with the aid of a 50 cm. long pincer with half-globular ends. (Some of this equipment is in the collection of the *Industrie Museum Glasshütte Gernheim, Germany*). In those days Barrett and Elers had a partnership with R.J. Sankey that was dissolved as from the 1st of January 1884. In December of that same year Sankey advertised his own version of a 'hollow crystal ball-stoppered bottle' that was clearly based upon Barrett's patent, complete with the six dimples. One can only assume that Sankey was never taken to court for infringements on patent rights as they were all partners at the time.

The final Barrett & Elers patent for this article is an odd-bod in my view: the screw-stoppered Codd bottle. I am grateful to John Ault, who owns a cellar-found labelled bottle with original stopper, for explaining to me how it worked. The stopper has a hole through the middle and I assumed the valve had fallen out over time. There is no groove in the lip for the marble to seal against a rubber washer. The clue how it sealed is in the pictorial trademark only found on these codd's: a small rubber insert into the end of the screw section forms a seal for the marble when the bottle is filled. I can only assume this bottle was more of a sales gimmick as it would have been a lot cheaper and easier to have removed the marble and had a standard shape bottle, which they had already done years before.

NIET AAN UW NEUS VOORBIJ

Johan Soetens

Een reis door de geschiedenis van het parfum en van de parfumfles

Geuren. Ze zijn er altijd geweest, als streling of als tuchtiging van onze zintuigen. De lucht van leer, van paarden, kamelen, vers brood of de geur van de aarde na de regen. De geur van fruit en van de vismarkt. En de geur van mensen. Die ruiken naar van alles maar niet altijd even lekker en daar heeft men van oudsher iets aan willen doen. Met amber, dat ontstaat in de maag van de potvis door het te veel eten van inktvis, waar het dier dol op is. Met muskus, dat gewonnen wordt van het muskushert, 'shay-hiang' in het Chinees. Zoals met meer zaken waren de Chinezen de eerste die er kennis mee maakten en sindsdien kan geen parfumeur meer zonder. Men zegt dat uit Tonkin de beste kwaliteit komt. De Ethiopische civetkat levert, het woord zegt het al, civet: een stinkende vette massa maar als de de stoffen skatol en indol eruit zijn gehaald wordt de geur heel aangenaam. En verder zijn daar de vele plantaardige ingrediënten, Balsem van Gilead, geelwortel, kalmoes en mirre, de beroemde hars van de Comiphora struik en nog veel meer. Maar pas op! Deze kostbare reukstoffen waren tijden lang niet voor het gewone volk bestemd maar werden geofferd aan de goden of aan goden gelijkgestelde heersers.

Boven: De Reukzin. H.Goltzius (1558-1617): beroemd etsen en leraar van o.a. Jan Saenredam. Een van vijf etsen met allegorische voorstellingen van de zintuigen. Gemaakt met de linkerhand (zijn rechterhand was door brand onbruikbaar geworden) en vóór 1600. Na dat jaar werkte hij vanwege zijn verminderd gezichtsvermogen uitsluitend in olieverf.

Rechts: Tekening van het balsemvaasje uit het graf van Thutmosis III, waarschijnlijk het oudst bekende holglazen artikel. Uit: J.R.Vavra; Das Glas und die Jahrtausende', Praag 1954.

Wellicht ligt de oorsprong van het gebruik van reukstoffen en het maken van parfum in het oude Egypte. In het boek Exodus (uittocht) of Shemoth (namen) zoals het in het Hebreeuws heet, ca 590 v.Chr. samengesteld tijdens de Babylonische ballingschap, klinken de herinneringen aan het verblijf van het volk Israël in Egypte nog door. De godheid werd in Egypte vereerd door het branden van 'kapu', een uit zestien ingrediënten samengesteld reukwerk. Maar het is aan de in Egypte invloedrijke vrouwen te danken geweest dat reukstoffen beschikbaar kwamen voor persoonlijk gebruik. Vanaf dat moment was er geen houden meer aan. Wellicht zijn de Egyptenaren ook de uitvinders van make-up geweest want oog omlijnningen, geverfde lippen, wangen, handpalmen en voetzolen zijn weldra aan de orde van de dag in gegoede kringen. De Farao en andere belangrijke functionarissen wordt een waskegel van geparfumeerde zalf op het hoofd gezet die al smeltend zorgt voor een welriekende haardracht.

Dan zegt de ENE tot Mozes:
Neem geurige kruiden:
Druppelhars, barnsteen en stikgom
Geurige kruiden en witte libanon
Één op één zal het wezen
Een wierook zul je daarvan maken
En de wierook die je maakt
Naar dit voorschrift
Zult ge niet maken voor uzelf:
Heilig zal het je wezen voor de ENE.
Exodus 30: 34-38. Vertaling Pieter Oussoren

Glazen flessen speelden daarbij lange tijd geen rol. De oudste recepten voor het maken van glas komen van een spijkerschrift-kegel van 1700 v. Chr. uit Mesopotanië en het oudste Egyptische holglazen voorwerp is gevonden in het graf van Thutmosis III (1515-1461 v. Chr.). Waarschijnlijk maakten de Egyptenaren pas kennis met de daarbij gebruikte zandkerntechniek tijdens veroveringstochten. Als de Egyptenaren al het persoonlijk gebruik van parfums hebben 'uitgevonden', dan zeker niet het maken van parfumflesjes. Uiteindelijk zullen de Romeinen middels Cleopatra met deze luxe kennismaken, tot groot genoegen van de huidige verzamelaars van Romeins glas. Maar eerst moeten we nog even naar Babylonië waar voor de beeltenis van de god Mardoek jaarlijks 26.000 kilo wierook werd verbrand.

Links: Alabastron, Mesopotamie, 1^e millennium v. Chr. **Daarnaast:** Twee alabastra, Middellandse zeegebied, 4^e tot 3^e eeuw v. Chr. **Midden:** Twee oinochoe, 4^e – 3^e eeuw. **Rechts:** Twee-orig balsemflesje, Perzisch, uit de tijd der Sassaniden, 4^e tot 5^e eeuw. **Al deze voorwerpen** Collectie Metropolitan Museum of Art, New York **Onder:** deksel van een Griekse zalfdoos.

De Arabieren, die het leeuwendeel van de aanvoer voor hun rekening namen, maakten Babylon in korte tijd tot de grootste parfummarkt ter wereld. Het werd er gemengd, gezuiverd en doorverkocht en met een pasta van mirre, kaneel, kalmoes en kassiawortel zalfde men zich over het gehele lichaam. Eeuwen lang hebben de Arabieren zich met de aanvoer van reukwerken bezig gehouden met handelsnederzettingen in Indië, Ethiopië en Somaliland. De Arabische vrouwen hadden dan ook heel wat hulpmiddelen ter beschikking om de aandacht van de man te trekken. Hun vaak ingewikkelde recepturen dankten zij voor een groot deel aan de geleerden. Eén van hen, Avicenna, zou de eerste geweest zijn om middels distillatie aromatische bestanddelen uit bloemen en planten te halen. Als Babyloniërs en Asasyriërs worden opgevolgd door de Perzen en de wijsgeer Zoroaster een eind weet te maken aan de bloedige dierenoffers, wordt het de taak van vijf priesters om de eeuwige vlam ter ere van de godheid met wierook te voeden. Weer zijn het de Arabieren die daarvan het grootste deel leveren.

Links: Hellenistisch Alabastron van samengesteld (agaat)glas 1^e eeuw v.C. Collectie Metropolitan Museum of Art, New York.
Midden: Pompeiaanse wandschildering 1^e eeuw: een dame vult een unguentarium vanuit een askos met zojuist gekocht parfum.
Rechts: Romeins olieflesje (Aryballos) 1^e eeuw. Collectie Metropolitan Museum of Art, New York.

Ook de Grieken krijgen er mee te maken middels hun handelscontacten en ook hier tekent zich het geëigende patroon af. Van oorspronkelijk rituele aanwending gaat het gebruik al snel richting lichaamsverzorging, te beginnen bij de vakgroep Haeteren, dames die ooit door Toon Hermans werden aangeduid als ‘Die leichte Kavallerie’. Al snel werd het echter ook een aangelegenheid voor huisvrouwen. Zelfs wijn werd met honing, mirre of sterk ruikende bloemen geparfumeerd en Hippocrates hechtte veel waarde aan het gebruik van parfum als medicijn tegen zenuwkwalen. Ook Alexander de Grote valt voor de verleidingen van reukstoffen. Zijn oorspronkelijke tegenzin slaat om in waardering als hij de Bactrische prinses Roxane trouwt en hoe verder hij naar het Oosten oprukt, hoe meer hij zich gaat gedragen als een oosters vorst. In zijn paleis in Babylon worden zelfs de vloeren met parfum besproeid. Het is wonderlijk te zien hoe vaak overwinnaars de gewoonten overnemen van de overwonnenen. De Romeinen ontkomen er evenmin aan. Julius Ceasar kon dan wel verklaren dat hij liever te doen had met iemand die naar knoflook ruikt, maar als Cleopatra in Rome verschijnt is er geen houden meer aan. Uit Egypte, Palmyra, Griekenland en Arabië beginnen de reukwaren en schoonheidsmiddelen binnen te stromen. De reukhandelaren, verzameld in het stadsdeel Vicus Thuraricus, beleven gouden dagen. De eredienssten rond de goddelijke keizers en de ceremoniën die

opgevoerd worden voor Isis en Mithras vereisen onvoorstelbare hoeveelheden. De Romeinse vrouwen hebben er geld voor over om door de *unguentarii* van het beste voorzien te worden en dan zijn er de badhuizen. Rond deze vaak reusachtige complexen ontstaan winkels van reukwerkhandelaren, kappers en masseurs en de glasblazers voorzien de badgasten van sierlijke *balsamaria*, *ampulla olearia* of *aryballoi* om geparfumeerde olijfolie mee te nemen naar het badhuis. (Zie ook: Hans van Rossum; *Met de Romeinen in bad*, DE OUDE FLESCHE nr. 121).

Links: Sprenkelfles (voor rozenwater?) Iran, 8^e-9^e eeuw. **Rechts:** Parfumflesje, Egyptisch, 10^e-11^e eeuw. Collectie Pergamon Museum, Berlijn.

Daarin kunt u ook lezen hoe vanaf het jaar 312 met het op de voorgrond treden van het Christendom een tijd van versobering aanbrak en de badhuizen in de vijfde en zesde eeuw hun deuren gaandeweg sloten. In het Westen braken donkere tijden aan. Schitterende hofhoudingen van die tijd moeten in oostelijke richting worden gezocht, in Constantinopel, Bagdad en Damascus. De achtereenvolgende Arabische heersers waren weliswaar meer geïnteresseerd in keramische kunstvormen dan in de glaskunst maar niettemin wisten de glasmakers een grote mate van perfectie te bereiken en ontwikkelden zij nieuwe technieken zoals het toepassen van metaaloxiden. Daar danken wij prachtige voorbeelden van Islamitisch glaswerk aan uit de tijd dat wij hier nog met houten nappen en grof aardewerk rondliepen.

Boven: Parfumfles, glas met email, Murano 16^e eeuw.

In de 2^e eeuw verschijnt Indië's oudste boek over de liefde, de Kamasutra, waarin niet alleen vier en zestig manieren beschreven staan om de liefde te bedrijven maar ook tal van recepten voor het maken van parfums teneinde Kama, god van de liefde, een handje te helpen. De roos is het meest in trek en Indische rozenolie is gewild tot ver over de grenzen. Met parfumspecialisten als Indiërs en Arabieren kunnen weinigen zich meten al wordt in Peking, in de Hal der Ceremonies, zonder onderbreking wierook verbrand in twaalf grote vaten ter nagedachtenis aan gestorven keizers en hullen de dames zich in de zware geur van sandelhout, muskus, amber en hennep, vermengd met opium.

Niets van dit alles in onze streken. Pas als de kruisvaarders omstreeks 1100 terugkeren uit het oosten leert Europa iets van deze dingen kennen en dan vooral het water van de roos, de meest gevierde bloem van Arabië. Mathildis, de gemalin van Hendrik I van Frankrijk (1008-1060) zou de eerste geweest zijn om zich met rozenwater te laten

Geslepen fles (voor rozenwater?) Iran, 9- 10e eeuw. Collectie Pergamon Museum, Berlijn.

besprenkelen maar al gauw krijgen ook de andere dames de smaak te pakken. Al in 1190 wordt door Philips II Augustus (1165-1223) het samenstellen en verkopen van reukwerken tot officieel beroep verklaard. En ook al verbiedt Hugo, Bisschop van Béziers, in 1369 het gebruik van schoonheidsmiddelen, er is geen houden meer aan. Het gebruik van parfums zal uit Frankrijk nooit meer verdwijnen al kent het gebruik in de loop der tijd zijn ups en downs en al moet er eindeloos geëxperimenteerd worden met lotions, poeders en zalven die vaak uit de vreemdste ingrediënten zijn samengesteld. De beste producten komen uit Italië. In Florence wordt in 1508 in het klooster van Santa-Maria Novella een laboratorium gesticht waar parfums worden gemaakt. De kloostertuinen staan vol met geurige bloemen en planten en de monniken kun je wel om een boodschap sturen zodat hun lotions al spoedig hoog gewaardeerd worden aan het hof. Als Catharina de Medici (1519-1589) naar Frankrijk komt om met Hendrik II te huwen neemt ze als haar eigen parfumeur echter geen monnik mee

maar een Florentijn die, zoals al spoedig blijkt uit het aantal plotselinge sterfgevallen, ook heel goed thuis is op het terrein van vergiften. Dit is de tijd van enorme vooruitgang in de kunst van het distilleren op basis van in Italië uitgevoerde experimenten en kennisverspreiding daarvan dank zij de boekdrukkunst. Door oliën in alcohol op te lossen ontstaat voor het eerst iets wat men een voorloper van onze moderne parfums zou kunnen noemen.

*Van links naar rechts:
Casting bottle bestaande
uit een Egyptische
bergkristallen fles (900-
1000) in een zilveren
houder uit 1550;
Een zilveren en een
verguld zilveren casting
bottle 1550-1560.
Links en midden: collectie
Victoria & Albert Museum
Londen.
Rechts: privé collectie.*

*Hieronder: Kwakzalver
resp. Parfumverkoper,
Londen ca 1600.*

Inmiddels weten ze in Engeland nog van niets. Pas als de 'Right Honourable Edward de Vere', graaf van Oxford, terugkomend uit Italië geparfumeerde handschoenen meebrengt gaan ook de Engelse neusvleugels trillen. Koningin Elizabeth zit dan al vijftien jaar op de Engelse troon. Al spoedig worden haar gasten uit 'Casting Bottles' besprenkeld met rozenwater, vrijwel het enige reukmiddel in vloeibare vorm. Alle andere middelen bestaan slechts in poedervorm of als pommade. Tot een zo wijd verspreid gebruik als in Frankrijk komt het in Engeland echter nooit.

Wat wel wijd verspreid voorkomt is het optreden van kwakzalvers en charlatans die stad en land afreizen met hun tandpoeders, elixirs en schoonheidsmiddelen die het haar moeten doen krullen, kaalhoofdigheid tegengaan en verder het lichaam moeten bevrijden van venijnen, vergiften, vlekken, kwade dampen en verdere kwellingen. Sommige van deze middelen bevatten giftige kruiden en de aangeprezen schoonheidsmaskers zijn soms samengesteld met kwik en lood en ronduit dodelijk.

De gebruikers worden zodoende wat al te grondig van hun kwellingen bevrijd. Jodocus Badius (1462-1535), de pionier van de Franse boekdrukkunst maakte deze gravure; 'Het Narrenschip der Geurverdwaasden' die waarschijnlijk even weinig effect op de gebruikers heeft gehad als de tegenwoordige waar-schuwing op pakjes sigaretten op verstokte rokers.

Jodocus Badius, geboren in Asse (Brabant) was een man zonder zitvlees. Hij vertrok naar Ferrara waar hij Grieks leerde, trouwde in Lyon de dochter van een drukker en zette dat bedrijf voort. Vertrok naar Parijs en werd officiële drukker voor de Sorbonne en uitgever van de vroege werken van Erasmus.

Aan het hof van Lodewijk XIV (1638-1715) was aan parfum geen gebrek, daar zorgde Martial, de hofparfumeur wel voor. Dat mocht ook wel want het nemen van een bad had tegen die tijd helaas voor velen zijn aantrekkelijkheid verloren vanwege de vermeende gevaren voor de gezondheid. Conform de voorschriften van de heren dokters werd spaarzaam omgesprongen met water dat de huidporiën zou vergroten waardoor men ontvankelijk werd voor ziektes. Het bad werd vervangen door het 'droge toilet' waarbij het lichaam werd ingewreven met zeer strek geurende parfums. De Zonnekoning, uitvinder van de Haute Cuisine, Haute Couture, Haute Cuisine en natuurlijk ook de Haute Parfumerie werd bij het klimmen der jaren steeds Katholiek en heriep in 1685 het uit 1598 stammende 'Edict van Nantes' dat aan Hugenenotenvrijheid van godsdienst garandeerde. Dat veroorzaakte een uittocht van 400.000 protestanten, waarvan er 50.000 naar de Lage Landen kwamen die daar hun beroep van lakenwever of spiegelmaker begonnen uit te oefenen en hun Franse collega's zwaar beconcureerden.

Links: 17^e eeuwse geurappell in gesloten en open toestand. Ieder compartiment was gevuld met een aparte reukstof zoals amber, civet of muskus.

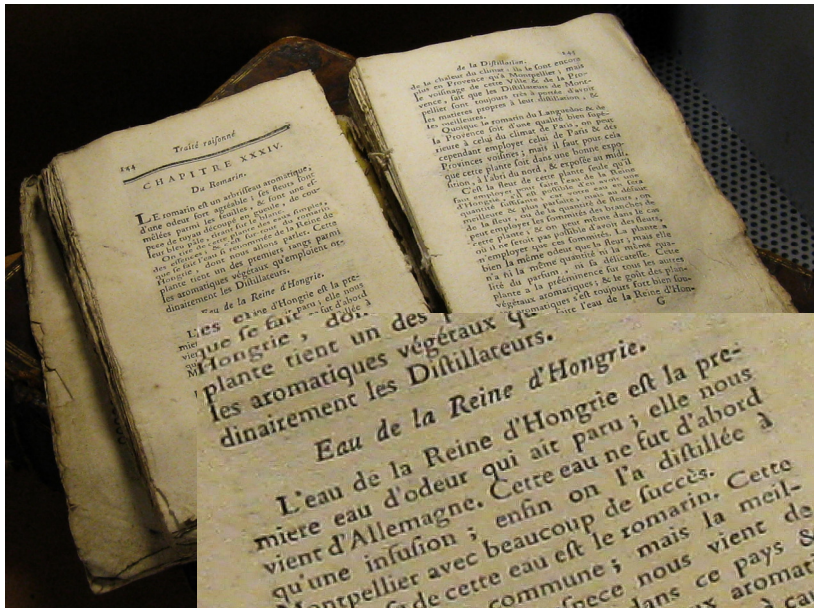

Ook de bewoners van het kasteel van Chamerolles, gelegen tussen Fontainebleau en Orléans en het centrum van het Protestantisme van die streek, moesten de wijk nemen. Ik kende het kasteel uit mijn studietijd als een verwaarloosde boel maar in 1992 kwam het na een grote restauratie opnieuw tot leven als parfummuseum waar men via de 'Promenade des parfums' vanaf de 17e tot in de 21e eeuw kan wandelen middels een aantal stijl kamers.

Drie parfumllesjes uit de collectie van het Chateau de Chamerolles. Afkomstig uit de Verreries Royales d'Orléans in 1668 gesticht door de Altarist Bernard Perrot of Bernardo Perotto die te boek staat als een der grootste glaskunstenaars van Frankrijk. Uitvinder van 'porcelain en verre' (opaalglas) en 'rouge des anciens' (robijn glas) alsmede van de kunst om vensters en spiegels te gieten. Zie het artikel over hem door Willem van Traa in 'De Oude Flesch' 123, pagina 32. Zie ook: Willy Van den Bossche 'Antique Glass Bottles' pagina 214, afbeelding 163.

Boven: Parfumsfles, Bohemen, vroeg 18^e eeuw. Hiernaast; Pietro Longhi De parfumverkoopster, 1757.

In de 18^e eeuw worden parfums gaandeweg meer voor sociale en minder voor hygiënische redenen gebruikt. Het bad komt weer in de mode en zachte geuren vervangen de zware parfums. Het is de tijd van het 'aqua mirabilis' het wonderwater waarvan Eau de Cologne ofwel Eau de la Reine het bekendste voorbeeld geworden is. In 1789 opende J.C. Boldoot zijn 'winckel' in Amsterdam, het begin van een tweehonderd jaar lange traditie in de productie daarvan. (Zie ook DE OUDE FLESC nr.121). Elegante vrouwen én mannen bezitten een 'cave de parfum'; een parfumkoffer of 'keldertje' met basisingredienten om een eigen mengsel te maken en in de slaapvertrekken verschijnen kap- en toilettafels.

Boven: beelden uit het Chateau de Chamerolles.

Boven: Parfumfles in de vorm van een kruithoorn, Bohemen, 18e eeuw.

Rechts: Verstuiver voor 'Parfums de Rosine', 1920. Daarnaast: Boheemse verstuiver, 1925

basis te leggen voor een speciale parfumflessen industrie. Een bijzondere ontdekking is de parfum-verstuiver. In 1859 was die voor medisch gebruik ontwikkeld en daarna toegepast bij de bloementeel voor het verstuiven van bestrijdingsmiddelen maar vanaf 1870 omarmen de parfumeurs het idee om dat vervolgens nooit meer los te laten. De verstuivers ondergingen daarbij natuurlijk wel een gedaantewisseling, van een onhandig zwaar voorwerp naar een elegante flacon; een sieraad op de kaptafel. Vaak ook speciaal ontworpen voor één enkele klant zoals het hier rechts afgebeelde voorbeeld (voor en achterzijde) uit 1912 dat gedecoreerd is met doorschijnend email. Paul Poiret, een

modeontwerper was in 1911 de eerste om zijn eigen parfumlijn te creëren onder de naam *Parfums de Rosine*, genoemd naar zijn dochter.

De dames van stand kijken inmiddels niet op wat geld als het er om gaat een exclusieve flacon te laten ontwerpen en ze worden op hun wenken bediend door de Art Deco kunstenaars van die tijd. Al in 1858 ontwierp de flaconfabriek Pochet & du Courval een fles voor Guerlain's *Veritable Eau de Cologne Impériale*, gedecoreerd met handgeschilderde bijen, een Napoleontisch symbool, maar dat was een lomp geval vergeleken met de luxe flacons die ontworpen worden door kunstenaars als Emile Gallé (1846-1904).

Rechts; serie flacons eind 18e, begin 19e eeuw. Daarnaast flacon van Gallé, 1886

Een van de bekendste parfumeurs in het begin van de 20e eeuw is de Corsicaan François Coty die als jongen zich al bezig hield met het samenstellen van reukwatertjes. Inmiddels daar puissant rijk van geworden, leert hij in 1904 de Art Deco kunstenaar René Lalique kennen die hij weet over te halen luxe parfumsflessen in serie voor hem te maken. Al spoedig werken er in een glasfabriek nabij Fontainebleau 50 tot 100 man aan de serieproductie van flessen voor Coty alsmede voor huizen zoals Houbigant en Worth. Terecht wordt Lalique gezien als de vader van de moderne luxe parfumsfles; heel andere koek dan de traditionele flacons die op bijgaande posters uit 1890 te zien zijn. (Zie voor René Lalique het uitgebreide artikel in DE OUDE FLESCHE nr. 117).

Lalique ontwierp verschillende flessen met een tiara-vormige sluiting die doen denken aan de door hem ontworpen lampen.
Links: René Lalique: fles voor D'Orsay: Leurs Ames, ca. 1913. Rechts: flacon Bouche Mures (moerbij), ca. 1920
Midden: Flacon Eucalyptus, 1920.

Met de klok mee:

Lalique: Flacon Cigalia, 1910;

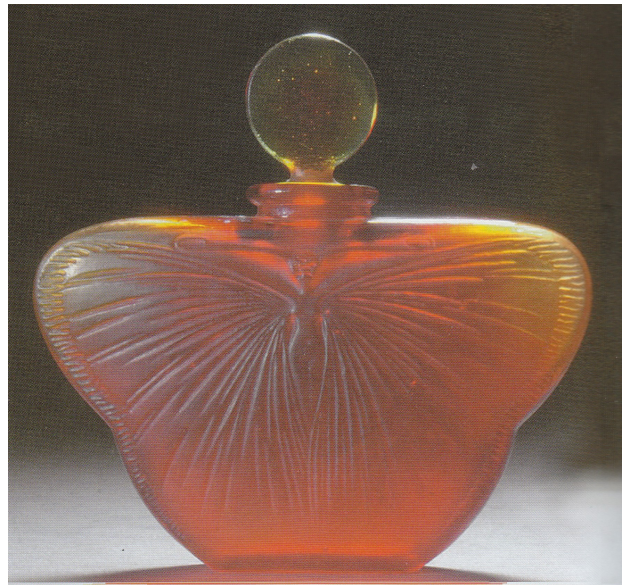
*Lalique's ontwerp voor
D'Héraud's La Phalène, ca.
1919;*

Lucien Gaillard: Bluet, 1913;

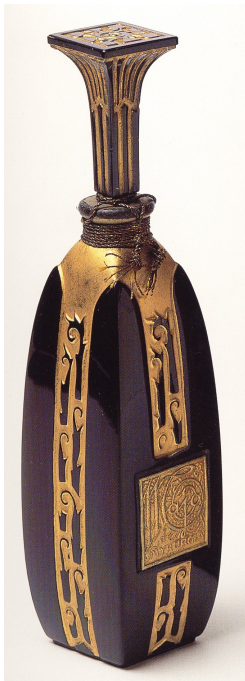
*Lucien Gaillard: Arôme
Mystique, 1913.*

*Julien Viard: Bisas de Ophir,
1925*

*Julien Viard: Myrurgia MAJA
1920*

Naast het seriewerk bleef Lalique exclusieve flacons maken voor een groot aantal prestigieuze parfumhuizen alsmede welgestelden die traditiegetrouw een exclusief ontwerp wilden hebben. De invloed van hem op de vormgeving is enorm geweest. Zelfs de prestigieuze fabriek Bacarat kon er niet omheen de stijl van hoekige, geslepen flacons te veranderen en over te gaan op vloeiender vormen en bloemmotieven. In Lalique's kielzog volgden een reeks kunstenaars die plots belangstelling kregen voor deze tak van kunst, zoals Julien Viard (1883-1938) en Lucien Gaillard (1861-1933). Beide kunstenaars stonden onvermijdelijk onder invloed van Lalique en werkten en exposeerden zelfs met hem samen maar trokken toch een heel eigen spoor. Lucien Gaillard stamde uit een juweliersgeslacht, werd op de Parijse Wereldtentoonstelling in 1900 geïnspireerd tot het ontwerpen van juwelen maar ontwierp tevens een groot aantal parfumflacons. Julien Viard was de zoon van een beeldhouwer die tijdens de tentoonstelling van 1900 enkele van zijn bronzen met goud bekroond zag. Deze zouden later dienen als voorbeeld voor de vele figuratieve sluitingen die Julien voor zijn parfumflacons ontwierp. Over beide kunstenaars is veel gepubliceerd en de reeks van door hen ontworpen parfumflacons is indrukwekkend, te veel voor het bescheiden formaat van dit blad. Het zijn vertegenwoordigers van een wereld die ver verwijderd is van de knoestige kwaliteit van de Oud-Hollandse kelderflessen vandaar dat ik altijd nog de wens koester om te komen tot een vaste rubriek hierover.

Deze Art Deco kunstenaars overleven de Eerste Wereldoorlog maar inmiddels is voor hen een compleet nieuwe wereld ontstaan. Tijdens de oorlog hebben vrouwen in veel gezinnen het roer overgenomen, gewerkt in fabrieken en op het land. Na de onvoorstelbare slachtingen bij Verdun, aan de Marne, de Somme en de IJzer is er in veel kleine gemeenschappen nauwelijks meer een man overgebleven. De net voor en tijdens de oorlog geboren jongens die zonder vader moeten opgroeien ontwikkelen een met stress samengaat spraakprobleem: tot ver in de jaren 1970 was slissen een typisch bij oudere Franse heren voorkomend spraakgebrek.

De vrouwen laten zich inmiddels niet meer in nauwsluitend corset achter het aanrecht terugdringen. Ze roken sigaretten, gebruiken lippenstift en rouge. Parfum is niet meer exclusief voor de high society: ook kantoormeisjes en verpleegsters komen nu verzorgd voor de dag al zal het nog tot 1930 duren voordat het gebruik van make-up algemeen aanvaard wordt. Dat betekent voor de ontwerpers van flacons dat er minder exclusiviteiten en meer serieproducten nodig zijn. Het zorgt voor een duizelingwekkende hoeveel kleuren en modellen, vaak heel ingenieus bedacht, die voor de verzamelaar van wijn-, jenever- of kogelflessen heel verwarrend kan overkomen. Voor de liefhebber met oog voor de fijne details vormt het een eindeloze bron van interesse. De verzamelaar van parfumflessen, gewend zijn aandacht op de vierkante centimeter te richten, kijkt met evenveel onbegrip naar de opwinding waarmee iemand een kelderfles met een nog onbekend zegel begroet. In Amerika waar meer 'bottle clubs' bestaan dan politieke partijen is een zeer actieve parfumflessen vereniging met leden van over de hele wereld, een maand(!)blad, regelmatige veilingen en een jaarlijks congres waar honderden deelnemers op afkomen.

Links: deel van de collectie van Christie Mayer Lefkowitz (USA), bekend auteur op het gebied van parfumflessen, veilingmeester en verbonden aan o.a. The Corning Museum of Glass, alsmede The Smithsonian Institute. Zowel in Amerika als in Frankrijk zijn delen van haar collectie tijdens speciale tentoonstellingen te zien geweest.

Maar hoe is het inmiddels toch in Nederland gegaan? Dat land achter dijken en duinen waar, volgens Heinrich Heine, alles vijftig jaar later gebeurt? Met uitzondering van actrices moeten de Hollandse vrouwen voor wat betreft rode konen het lange tijd niet van rouge maar van de fisse wind hebben. Cacaoboter tegen droge lippen en vaseline tegen ruwe handen en één keer in de week in de tobbe met een flink stuk Sunlight Zeep. In het doorsnee Nederlandse huis is jarenlang geen douche of bad. Pas in de na-oorlogse nieuwbouw wordt daarin voorzien. Inmiddels voorziet Boldoot in de 19e eeuw in de behoefte aan frisse geurtjes en

waar zelfs dat door puriteinse pastoors en dominés met afkeuring wordt gezien is er altijd nog de welriekende hoedenlak waarmee de strooien hoofdeksels behandeld worden en die voor een aangename nimbus van geur zorgen tijdens de uren lange kerkdiensten.

De stroom Belgische vluchtelingen tijdens de oorlog van 14-18 doet de Nederlandse vrouw kennismaken met sexegenoten die zich ondanks de treurige omstandigheden goed verzorgen. Toch blijft in het puriteinse Noorden het gebruik van geurtjes heel beperkt. Met Eau de Cologne en lavendelwater hebben we het wel gehad. Het gebruik van parfum wordt hier al snel met oneerbaarheid geassocieerd. Lange tijd wordt Nederland door de Franse parfumbabrikanten dan ook beschouwd als een onmogelijk en achterlijk land en dat gaat pas veranderen als na afloop van de Eerste Wereldoorlog Elisabeth Arden en Helena Rubinstein voorlichting gaan verzorgen via bekende modehuizen. Vanaf midden jaren 1930 openen de eerste schoonheidssalons heel discreet hun deuren want de dames willen voor elkaar niet weten dat ze daar gebruik van maken.

***Hiernaast en boven:
19^e eeuwse parfum-
en eau de
cologneflessen.
Collectie
Nederlands
Parfumflessen
Museum.***

Filmsterren verdienen er inmiddels een zakcentje bij door zich te laten afbeelden in advertenties voor zeep, parfum en eau de cologne. Zij schrijven hun gave huid toe aan het gebruik van Lux en Vinolia in plaats van groene zeep en Sunlight maar met de promotie van parfums wil het nog niet echt lukken.

Boven: Advertentie en verpakkingen uit de jaren 1930. Collectie Nederlands Parfumflessen Museum.

Onder: Nina Ricci's 'L'Air du Temps' werd ontwikkeld in 1948. In 1951 werd deze 'dubbele duif' fles ontworpen.

Het zal tot na 1945 duren voordat de Amerikanen hun volle marketingkracht op Europa loslaten en er naast pocketbooks, kauwgum en Coca Cola een stroom nieuwe cosmetica producten en parfums op de markt wordt gebracht. De Franse modeindustrie laat dat niet op zich zitten. Mode en parfumerie gaan in Parijs immers hand in hand. Dank zij de hulp van chemici zijn met essences ongekeken resultaten te bereiken. Bij de gespecialiseerde glasfabriekjes hebben ze op de tekenafdeling de handen vol om alle flesontwerpen te kunnen realiseren. Dat is een heel andere wereld dan die je in de standaard flessenproductie tegen komt. Je zult er niet vaak horen dat iets niet uitvoerbaar is, ze gaan er aan de gang met ingenieuze vormconstructies en half-ambachtelijke productiemethoden met als resultaat een weergelooze variëteit aan modellen zoals ieder kan vaststellen die een parfumerie bezoekt of wie, wachtend op zijn vliegtuig, door een tax-free winkel loopt.

Menig nieuw merk verdwijnt weer even snel als het gekomen is maar andere blijken overwoestbaar populair. Sommige flesontwerpen zijn spectaculair terwijl andere hun karakter ontleenen aan de bijzondere sluiting, zoals de fles voor Christian Dior's 'J'Adore' (1999) die doet denken aan de bekende 'langhalsvrouwen' in het noorden van Thailand.

Het flesje zelf heeft slechts een simpele ei-vorm
Kort na 1945 waren zwoele, zoete parfums in trek
maar spoedig namen markantere geuren hun plaats in.
Eén daarvan is het in 1977 door Yves Saint Laurent
uitgebrachte parfum OPIUM, oorspronkelijk verpakt
in een glazen fles in een plastic omhulsel dat verwijst
naar een INRO, een traditioneel Japans voorwerp.
De nieuwste uitvoering bestaat geheel uit glas.

*Met de klok mee:
Open en gesloten flacon 'J'Adore';
Flacon 'Opium' uit 1977, resp. 2010;
Japanse Inro.*

En om nog even bij Japan te blijven: de mode ontwerper Issey Miyake
(Hiroshima, 1938) voegde als zoveel van zijn confraters, een
parfumlijn toe en ontwierp daar tevens de verpakking voor (1992).
'L'Eau d'Issey', met een knipoog naar het Franse *l'Odysee* is een fris
parfum voor jonge vrouwen en zit in een tijdloze fles die inmiddels
gezelschap heeft gekregen van een afgeplatte variant met lotion voor
heren. Naar eigen zeggen werd de ontwerper geïnspireerd door de
maan die, gezien vanuit zijn appartement, achter de Eiffeltoren stond.

*In 1982, zeven jaar voor zijn
dood, werd de toen al
doodzieke Salvador Dali
gevraagd zijn naam te
verbinden aan een nieuwe
parfumlijn. Het resulteerde
onder andere in dit
surrealistische model fles,
naar verluid 'geïnspireerd'
op de sexy lippen van actrice
Mae West (1893-1980)*

Aan iedere reis komt een einde – en aan deze snelle reis door de geschiedenis van de parfum en de parfums dus ook.

De moderne vrouw gebruikt parfum niet meer om iets te maskeren maar om iets te beklemtonen, namelijk haar eigen persoonlijkheid. De tijd dat iedereen hetzelfde geurtje gebruikte is lang voorbij. Wie nu een vrouw parfum cadeau doet brengt daarmee tevens een hommage aan haar. Die snaar is wellicht het best bespeeld door het huis Lancôme, opgericht in 1935 door Armand Petitjean, ooit opgeleid door François Coty in eigen persoon. In 1995 lanceerde men het parfum 'Poème' wat ook gelezen kan worden als 'peau-aime' of 'de huid vindt het zalig'. De affiche met de Franse actrice Juliette Binoche uit 1997 met de slagzin 'More than words can say / Tout dire sans un mot' laat

niet alleen de evolutie zien in de stijl van adverteren maar roept tevens een poëtisch gevoel op. Daar werd in Frankrijk en in Amerika handig op ingespeeld door in advertenties enkele dichtregels af te drukken van de Franse dichter Paul Eluard (1895-1952), geschreven voor een vrouw die hij in 1949 in Mexico ontmoette en waarmee hij trouwde in 1951.

Rechts: dichtregel op één der muren van het kasteel van Chamarolles.

Je t'aime

Je t'aime pour toutes les femmes que je n'ai pas connues

Je t'aime pour tous les temps où je n'ai pas vécu

Pour l'odeur du grand large et l'odeur du pain chaud

Pour la neige qui fond pour les premières fleurs

Je t'aime pour aimer

Je t'aime pour toutes les femmes que je n'aime pas.

Of, zoals het (als U me toestaat) in Nederlandse vertaling zou kunnen luiden:

Ik houd van je om alle vrouwen die ik nooit heb gekend

Ik houd van je om alle tijden waarin ik niet heb geleefd

Om de geur vanijd open vlakten en de geur van warm brood

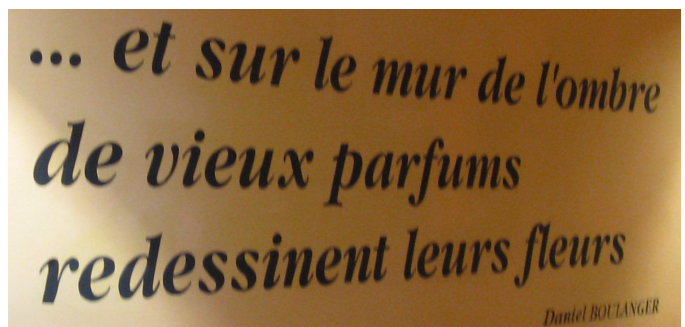
Om de smeltende sneeuw en de eerste bloem

Ik houd van je om te houden van

Ik houd van je om alle vrouwen waar ik niet van houd.

In ieder geval hebben de marketiers kans gezien om van het schenken van parfum weer een eerbetoon te maken.

Tweeduizend jaar geleden was dat al zo op een troon aan de Nijl. Misschien was er gisteren een goede gelegenheid voor in lijn 13 of in de bus naar Appelscha en wie weet, morgen in de trein naar Castricum of - gewoon thuis. Succes er mee!

Most likely the story of perfume started thousands of years ago along the river Nile. Originally destined to honour the Deities, it soon became available for personal use as can be seen on wall paintings in the tombs. Ladies used eye liners, painted their lips, cheeks and the palms of their hands and officials wore a cone of perfumed salve on their heads. Nevertheless to honour the gods, the burning of 'Kapu', a fragrance made out of sixteen ingredients, remained the daily duty of the priests. Even in the book Exodus, written 590 B.C. the echo of those ancient Egyptian rituals can be traced.

And the LORD said unto Mozes:
Take unto thee sweet spices: stacte
and onycha and galbanum. Of each
there shall be a like weight and thou
shall make it a perfume, a confection
after the art of the apothecary,
tempered together, pure and holy.
And as for the perfume which thou
shalt make, ye shall not make it to
yourselves: it shall be unto thee holy
for the LORD.
Exodus 30:34-37
Translation:
The British & Foreign Bible Society

Left: One of the best-known Egyptian murals (from the tomb of Nacht, ca. 1350 B.C.) is that of the three female musicians with cones of perfumed salve on their heads. Middle: Two Egyptian glass vessels for ointment. Collection Pergamon Museum, Berlin.

The Greek learned about the use of perfumes through their trading contacts and after it had been readily adopted by the *Hetaerae*, the cultured courtesans, it did not take long before common housewives were also using it. Hippocrates valued the use of fragrances as a medication against nervous diseases and even Alexander the Great could not resist the temptation. The more he moved toward the East, the more he became addicted to the use of it.

Almost from the day that Cleopatra arrived in Rome, perfumes and beauty products streamed into the city and in the quarter Vicus Thuraricus, perfume merchants were soon making a fortune. The *Unguentarii* and the glass blowers formed a natural bond and often lived in the same quarter, as excavations in Pozzuoli have shown. Thanks to the invention of the blowing pipe a wide variety of perfume bottles became available, much to the delight of the collectors of Roman bottles of our day.

But alas! From the year 312 onward, with the growing influence of the Christian faith went a decrease in the use of bath houses and along with it the use of *aryballoi*, *olearia* and *balsamaria*.

Left: Cupido's are preparing perfume on a mural in the House of the Vetii, Pompeii. Right: Unguentarium (perfume bottle) Late 1st – 2nd century. Collection Archeological museum Milete, Turkey.

Western Europe entered the Middle Ages and it was not before the first crusaders returned from the East that Europe became acquainted with fragrances such as rose-water. Mathildis, spouse of Henry I of France is supposed to have been the first to sprinkle herself with it and as early as 1190, production, composition and sale of fragrances was an official occupation. After returning from Italy the Right Honourable Edward de Vere presented Queen Elisabeth with a pair of perfumed gloves, which made her nostrils quiver. In England too it soon became custom to sprinkle the guests with rose water from 'casting bottles'.

Very fashionable was the use of face powder, often a mixture containing mercury and lead that could easily bring an untimely death to the user. At the court of the French king Louis XIV, there was no shortage of perfume but a shortage of baths since it was believed that bathing endangered one's health. It was replaced by the so-called 'dry toilet': a rubbing of the body with very strong herbs and perfumes. It was not before the end of the 18th century that bathing became fashionable again and with the bath came the introduction of mild fragrances, such as that of 'aqua mirabilis' or Eau de Cologne. Men and women of standing and elegance carried a small case of it with them and even admiral Nelson had his own set of bottles.

Left: Admiral Nelson's pocket set with perfume bottles.

German, ca. 1760.

Right and below: Travel sets for perfume and eau de cologne, 19th century.

Flacon KOBAKO by René Lalique for Bourgois, Paris.

Collection Perfume Museum Chateau de Chamerolles, France.

In the 19th century, in Grasse, the first perfume factories were founded and the chemical industry produced the first synthetic ethereal oils and not a moment too soon, for Mother Nature alone could not cope with the rising demand for perfumes and fragrances. Houses such as Pinaut and Guerlain laid the bases for a specialized perfume bottle industry. In 1870, vaporizers, originally invented for agricultural purposes, were introduced as dispensers for perfumes. Fashionable ladies were spending money lavishly on exclusive perfume bottles, designed by the famous Art Deco artists of the era, among whom René Lalique would become the most famous.

In 1904, Lalique met perfume maker François Coty who persuaded him to create and produce luxurious perfume bottles in series. Soon 50 – 100 workers were employed in a glass factory near Fontainebleau. It earned Lalique the title of 'Father of the Modern Perfume Bottle' and it was the beginning of an endless stream of shapes and designs that has continued to appear until today. After the Second World War the French and American fashion houses started to launch their specific brands of cosmetics and perfumes and today the choice of scents and fragrances is so wide that everyone can find something to her or his taste. The thousands of different bottles, often ingeniously made, are a delight for collectors. Scores of books have been written on the subject so that readers who might be interested in the subject easily can find further information.

De invloed van de Romeinse glasvorm op het werk van Archimede Seguso (1909-1999)

Hans van Rossum

Archimede Seguso behoorde tot de bekende glasblazersfamilie Seguso die sinds 1397 gevestigd is in Murano (It.). In 1946 richtte hij het bedrijf Vetreria Archimede Seguso op na tot 1942 partner en maestro geweest te zijn van Seguso Vetri d'Arte. Seguso was een van de grote glasontwerpers en maestros aller tijden. Zijn stukken werden regelmatig tentoongesteld op de Biennale in Venetië. Vooral bekend was hij door de zogeheten 'Merletto' vazen waarbij hij de oude techniek van *filigrana* (een watermerkmethode) gebruikte. Andere bekende ontwerpen van zijn hand waren de 'Losanghe' vaas', een met druppelmotief en in getint glas uitgevoerd ontwerp dat voorzien was van geometrische motieven. Daarnaast heeft hij in de jaren 1952 - 1998 een collectie ontworpen, geïnspireerd op Romeinse voorgangers.

Links: Grafurn naar het ontwerp van Archimede Seguso, 1990, inv. nr. 12006. H = 32 cm., privé-collectie. Foto: Notarianni en Seguso 1998, p. 195, afb. 87.

Rechts: Grafurn met deksel, 1st – 2e eeuw, hoogte 32,6 cm. Noordwestelijk deel Romeinse Rijk. Foto: Metropolitan Museum of Art, New York. Inv. nr. 81.10.3a.

Het links afgebeelde glaswerk is onmiskenbaar gebaseerd is op een Romeinse grafurn. De urn, bedoeld voor het bewaren van de crematieresten van een overledene, werd alleen in het Westelijke deel van het Romeinse Rijk en voornamelijk gedurende de eerste en tweede eeuw vervaardigd. Seguso heeft dit ontwerp in 1990 gemaakt en bij de eerste aanblik ontstaat, althans bij degenen die redelijk bekend zijn met de Romeinse glasvormen, het vermoeden dat het om een Romeinse grafurn zou kunnen gaan. Bij het ontwerp van Seguso maken het gracieus gevormde lichaam, de elegante voet, de robuuste mond, de krachtig gevormde en fier omhoog staande

grepen, maar ook de helder blauwe glaskleur een imponerende indruk op de beschouwer.

Toch gaat het hier om een geheel eigen en enigszins gestileerde creatie van een moderne glaskunstenaar, want het ontwerp is eigenlijk in alle opzichten verschillend van de authentieke Romeinse grafurn. In de eerste plaats is het in een helder blauwe glaskleur geblazen die niet door de Romeinen is gebruikt bij de productie van grafurnen. De relatief smal en cilindrisch gevormde hals komt ook niet voor bij Romeinse glasurnen. De voet mag dan elegant ogen, maar zou bij gebruik niet genoeg stabiliteit geven als de urn in een graf werd geplaatst en op een zanderige of rotsachtige bodem moest staan. Bij authentiek Romeinse glasurnen is de diameter van de voet normaliter dan ook niet alleen groter, maar ook meer afgeplat. De conische vorm die aan het lichaam is gegeven is zeker fraai, maar niet conform die bij een authentiek prototype dat in de meeste gevallen rond of eivormig is. De dubbele mondrand, waarbij het onderste deel als een holle flens is gevormd, komt zeker voor bij Romeins glaswerk. Het is bijvoorbeeld kenmerkend voor een eerste en tweede-eeuwse productie op Cyprus, maar deze mondvorm werd toegepast bij flessen, karaffen of schenk- en wijnkannen, maar niet bij glasurnen. De tweeledig gevormde greep in de vorm van een 'M' daarentegen zien wij zeer frequent bij Romeinse urnen, alleen is de greep dan van zwaarder en meer massief glasdraad gemaakt en ook is de aanhechting ter plekke van de schouders anders gevormd. Als laatste de deksel die normaliter deel uitmaakte van de authentieke grafurn. Deze wordt door de kunstenaar niet toegepast bij zijn ontwerp.

Een werkelijk prachtige creatie van Archimede Seguso en zeer duidelijk ingegeven door de Romeinse grafurn uit de eerste of tweede eeuw. Het tweede ontwerp van Seguso betreft een op het eerste gezicht vreemdsoortige creatie die niet direct schijnt te verwijzen naar een voorbeeld van een specifiek Romeinse vorm. Het is een hoge vaas, gemaakt van opaak wit glas en voorzien van kleine opaak blauwe grepen.

Links: Vaas naar het ontwerp van Archimede Seguso, 1966. Gemaakt in samenwerking met Luigi Rincicotti, wit opaak glas. Decoratie en de naar onder toe verder uitgeknepen dolfinootjes van opaak lichtblauw glas. Inv. Rincicotti. H = 36 cm. Notarianni en Seguso 1998, p. 192, afb. 83.

Rechts: Aryballos met dolfinootjes waarvan het glasdraad naar beneden toe verder is uitgeknepen. , begin 2de eeuw. H = 6.3 cm. Rijnland. Fremersdorf 1958, Tafel 38, p. 30

Op het lichaam is een veld van opaak lichtblauw glas aangebracht met daarin geometrische, cirkelvormige patronen, al of niet voorzien van rozetten of kleinere cirkels. Daar tussendoor nog wat meerzijdig gevormde elementen en dat alles is uitgevoerd in wit opaak glas. Wat vooral opvalt zijn de twee dolfinvormige grepen die naar beneden toe verder uitgeknepen zijn. De kunstenaar is in dit geval geïnspireerd door een Romeins badflesje of *aryballos* zoals dat specifiek geproduceerd is in de omgeving van Keulen. Hier werden de grepen gedurende de tweede eeuw veelal volgens deze kenmerkende vorm gemaakt die doet denken aan de contouren van een dolfin. De inhoud van de *aryballos* bestond

uit olijfolie waar een welriekende parfum aan toe was gevoegd. Als de olie in de huid was gemasseerd werd er vervolgens fijn zand over het lichaam gestrooid dat de olie absorbeerde. Vervolgens werd met een schraapijzer of *strigilis* deze mix van olie en lichaamsvuil van het lichaam geschraapt. Als men dit nu weet en vervolgens nogmaals naar de creatie van Seguso kijkt, dan ondergaat het ontwerp een gedaanteverwisseling waardoor het beeld ontstaat van een hedendaags flesje badolie of shampoo, compleet met vierkante klikdop. Het object lijkt nu ook niet langer gemaakt te zijn van wit glas, maar van wit plastic met blauwe opdruk en het motief van cirkels is ineens tot een bruisend geheel aan shampooobubbels geworden. Het is tot een moderne uitgave van een oude Romeinse *aryballos* getransformeerd. Zou dit ontwerp in de jaren negentig van de vorige eeuw door Seguso zijn ontworpen, dan had dit inderdaad een realistische vergelijking kunnen zijn. Het ontwerp stamt echter uit 1966 en de rekken in de supermarkt waren nog niet zo rijk gevuld met plastic badflesjes. Een vooruitziende blik of een futuristische creatie? Een bijzondere creatie in elk geval en een met een niet voor de hand liggende voorganger.

Het derde voorbeeld toont een creatie van een kom met ribben, gemaakt in opaak lichtblauw glas en voorzien van twee elegant uitgevoerde grepen. Als men de grepen wegdenkt zou het hier kunnen gaan om een bijna volledig gelijksoortige vorm zoals men die kent van de Romeinse ribbenkommen uit de eerste eeuw. Dat Seguso bij deze creatie werd geïnspireerd door deze Romeinse glasvorm is door hem ook bevestigd. Het Romeinse voorbeeld wordt gedateerd in het laatste deel van de eerste eeuw voor Chr. tot de vroeg eerste eeuw na Chr. Doordat Seguso een tweetal grepen heeft toegevoegd heeft hij het ontwerp eigenlijk direct vrij gemaakt van het begrip 'imitatie'. De

Romeinse glaswerkers daarentegen hebben de ribbenkommen nimmer voorzien van grepen en ook de wijze waarop Seguso de grepen heeft gevormd en aangebracht was onbekend gedurende de Romeinse periode. Zo ontstaat - verrassend genoeg - een geheel eigentijdse en nieuwe creatie van Seguso.

Boven: Ribbenkom, laat 1ste eeuw voor Chr. tot vroeg 1ste eeuw. H 5,1 cm. D 12,1 cm. Diameter Gemaakt van dik blauwgroen glas.

Metropolitan Museum of Art New York inv. Nr. 17.194.199

Onder: Ribbenkom, Archimede Seguso, 1973, inv. opalino verde. Opaakglas. H = 9 cm. Notarianni en Seguso 1998, p. 184, afb. 75.

Twée glazen Glockenseilbuchsen in de Basilica van Petersberg

Dieter Schaich (vertaling: Willem van Traa)

Dit artikel is zojuist verschenen in der Glasfreund en is overgenomen met toestemming van de schrijver Een 'Glockenseilbuchse' is bij onze lezers waarschijnlijk niet bekend. Letterlijk is het een Klokkentouwbus, maar Klokkentouwgeleider is een betere naam. Bij m'n weten kennen wij die hier niet en zeker niet in glazen uitvoering.

Dieter Schaich is architect in München, lid van de Deutsche Glastechnische Gesellschaft (DGG), van de Association Internationale pour l'Histoire du Verre (AIHV) en van De Oude Flesch.

De Basilika op de Petersberg vanuit het oosten De Apsis van de zuidelijke zijbeuk Klokkentouw met de glazen geleiders

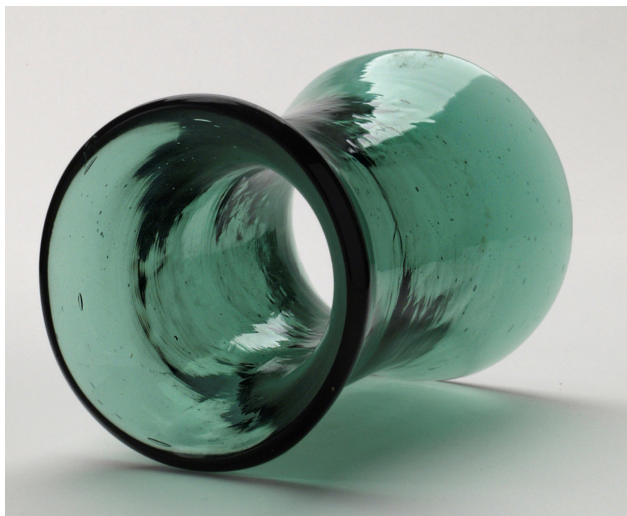
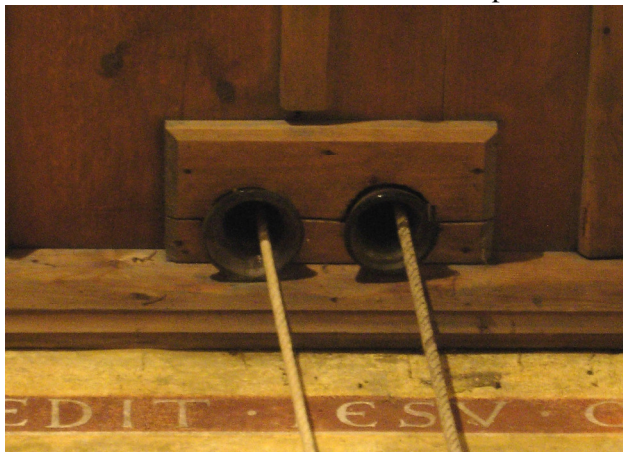
Het driebeukige kerkje ligt op een al in de Keltische tijd bewoonde heuvel, in de buurt van het 6^e eeuwse, aan de Romeinse weg naar Augsburg gelegen, Eisenhofen. Al in 1104 was er een klooster waarvan dit kerkje in 1107 ingewijd werd. Toen de monniken wegtrokken, bleef het kerkje als enige over.

De verschillende Apsis zijn versierd met 12^e en 14^e eeuwse fresco's, die in de Barockperiode overgeschilderd zijn. In 1842 werd het Barocke deel gerestaureerd en rond 1900 besloot men het geheel weer in de oorspronkelijke Romaanse stijl terug te brengen. Deze restauratie vond plaats in 1907/08. Toen zijn in de zijbeuken houten zolderingen aangebracht waarin de glazen Klokkentouwgeleiders ingebouwd zijn. Of er toen nieuwe of oude gebruikt werden, kan uit de bouwplannen niet worden vastgesteld. Deze glazen geleiders in de zolderingen van kerken en kerktorens zorgden

er voor dat het klokkentouw soepel doorliep en niet ging rafelen. De 'Zettlbrettern' (Scheringplanken), in Oostenrijk 'Zettl' genoemd, die bij een spinnewiel voor de doorvoer van de draad in het weefgetouw zorgen, hebben dezelfde functie. Ook daarin zijn glazen geleidertjes aangebracht.

De opening van de tentoonstelling 'Glas des Alltags' in Altomünster was aanleiding om de in Romaanse stijl gebouwde Basilica van Petersberg

te bezoeken. De scherpe blik van Erwin Baumgartner (Kunsthistoricus in Basel, mede-schrijver van 'Reine Formsache') zag wat mij bij eerdere bezoeken niet was opgevallen: in de houten zoldering van de zuidelijke Apsis liepen de klokkentouwen door twee glazen geleiders. Omdat die ook in de tentoonstelling te zien waren keken we misschien wat scherper.

Boven: Klokkentouwgeleider, 3e kwart 19e eeuw, van de firma Grassmayr, Innsbruck.

Rechts: Oostenrijkse Scheringplanken, 19e eeuw.

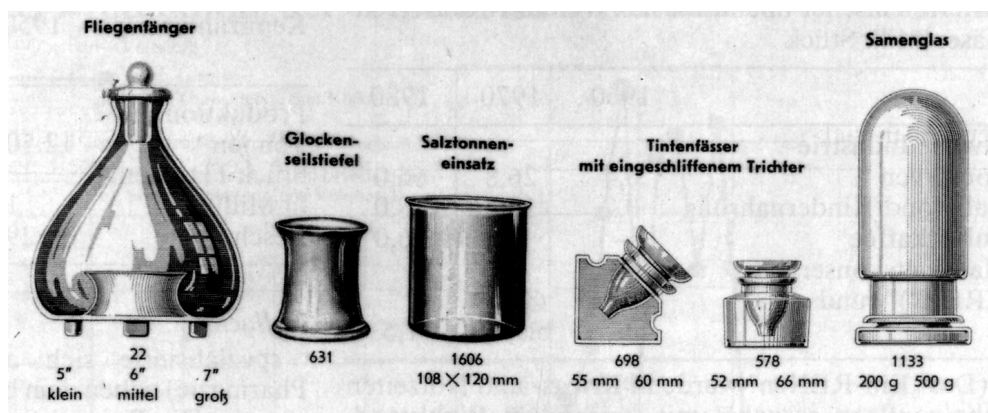

In onze tentoonstellingen in Düsseldorf (2007) en Frauenau (2009) toonden we een geleider in Waldglas. Een moeilijk leesbare behakking leidde ons naar de Klokkengieterij Graßmayr in Innsbruck, die al meer dan 400 jaar bestaat. De 14^e generatie eigenaar Christoph Graßmayr zei dat de behakking op Johann Graßmayr sloeg, die het bedrijf leidde van 1870 tot 1894 en voor het gehele Oostenrijks-Habsburgse 'K&K' rijk een monopolie had. De laatste restanten van de voorraad werden na de oorlog in 1945 bij pastoors geruild voor spek en eieren. Hierdoor kan de datering van deze geleiders niet met zekerheid bepaald worden.

Een bij restauratiewerk bij Ellwangen/Württemberg gevonden en hier links afgebeeld exemplaar stamt wél uit de 18e eeuw. Als plaats van vervaardiging ligt het voor de hand om aan de dichtbij gelegen glashut Rosenberg te denken, die aanwijsbaar al in 1667 in bedrijf was en met onderbrekingen tot 1876 heeft doorgewerkt.

Hiernaast en hieronder enkele 19e eeuwse Klokkentouwgeleiders. Met uitzondering van het links afgebeelde exemplaar komen ze uit kerken in de Oberpfalz in Beieren. De klokkentouwgeleider in houten vloerdeel (h: 10,3 cm) bevindt zich in de collectie Schaich.

De catalogus uit 1938 van de glashut Oberdorf-Voitsberg toont dat zulke geleiders nog tot ver in de 20^e eeuw gemaakt werden. Pas met de komst van elektrische bediende klokken werden ze overbodig en zijn ze uit de meeste kerken verdwenen.

Links een beeld uit een catalogus uit 1938 dat naast producten zoals vliegenvangers en inktpotjes tevens een klokkentouwgeleider, hier 'Glockenseilstiefel' genoemd, in de aanbieding heeft.

De bibliotheek van onze vereniging is een goede plek om kennis over flessen, glazen en ander gebruiksglas bij te spijkeren. Waar vind men ruim 200 interessante glasboeken bij elkaar? Het is jammer dat de afgelopen jaren slechts een handje mensen er regelmatig gebruik van heeft gemaakt. Naar de reden kan ik slechts gissen, maar ongetwijfeld heeft de geringe bekendheid en toegankelijkheid er aan bijgedragen. Het plaatsen van een lijst op onze website blijkt niet genoeg. Er moet actief aan gewerkt worden. Toen ik als beheerder aantrad had ik grootse plannen om nieuwe aanwinsten in ons blad te bespreken en oude -ten onrechte vergeten- boeken weer eens onder de aandacht te brengen. Maar zoals iedereen weet: "Tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren". Hoe het ook zij, het is er onvoldoende van gekomen. Daarom ben ik zeer blij dat ik onze boeken over heb kunnen brengen naar het Jenevermuseum in Schiedam, waar hoofd collecties Henk Hettinga; henk@jenevermuseum.nl er voortaan voor gaat zorgen. Voor alle duidelijkheid: het blijft onze DOF-bibliotheek, maar de boeken staan nu in de bibliotheekruimte van het museum en worden beheerd door een echte bibliothecaris, die iedere donderdagochtend aanwezig is. Daarnaast kan iedereen bij Henk terecht voor het lenen van glasboeken. Maak een afspraak, loop het museum in, bekijk de vaste en de wisselcollecties en haal de afgesproken boeken op. We gaan nu aan de slag om de catalogus weer bij de tijd te brengen en zullen regelmatig nieuwe aanwinsten in ons blad bespreken. En mocht iemand nog glasboeken 'over' hebben: bij de DOF bibliotheek zijn ze altijd welkom!

Nieuwjaarsbijeenkomst in Woerden

Het was de laatste jaren traditie om elkaar in Hilvarenbeek voor de Nieuwjaarsbijeenkomst te begroeten. Maar de keuze voor Woerden trok dit jaar een record(?) aantal van 70 leden. Het Likeur en Fris museum biedt wel meer sfeer, maar Woerden ligt centraal en is beter met het openbare vervoer te bereiken. Ik ben benieuwd waar we volgend jaar bijeen komen.

Zoals we weten is Harry Wagter helaas ernstig ziek, zodat Klaas Prins ons welkom heette. We worden als vereniging wel ouder en grijzer, maar ook talrijker: een groei van 232 naar 242 leden, bescheiden maar toch. Verder komt Koos Egberts helpen bij het organiseren van meer activiteiten. Daarmee is een wereld te winnen, want ik kom nog steeds mensen tegen die ons niet kennen. Die trekken we er bij door naar buiten actiever te worden en veel leuke dingen te doen. Dat er veel te

doen is liet Klaas zien in z'n overzicht van alle komende activiteiten in binnen en buitenland. Arie Vijfinkel heeft die op de website gezet, zodat iedereen weet welk weekeinde vrij gehouden kan worden.

En daarna was het tijd voor de 'bubbles' en de hapjes om het nieuwe jaar met elkaar goed te beginnen. In voorgaande jaren vertelden mensen nog wel eens dat de eerste week van hun verzameljaar al zeer goed begonnen was met een leuke aanwinst. Nu vonden velen dat de klad in het aanbod is gekomen: zowel aantal als kwaliteit laten te wensen over. Merken we daar de recessie dichterbij komen?

Toen was het de beurt aan de presentatie van Peter Zwaal over 'Bierbottelen en bierbottelarijen in Nederland, 1850 – 1950'. De Powerpoint-presentatie werd met vaardige hand door Marij Vermeulen bediend, zodat Peter ons ongehinderd door de laatste twee eeuwen kon meenemen. **Geïnteresseerden in de integrale tekst kunnen die aanvragen per e-mail (Wvantraa@xs4all.nl).**

Tenslotte, geen DOF-bijeenkomst zonder een 'ruilbeurs' zoals we het kopen en verkopen van glazen en flessen nog altijd blijven noemen. Snel de dozen uitgepakt en uitgestald, kijken bij anderen naar leuke dingen en tegelijkertijd de eigen spullen aan de vrouw/man brengen.

10e Internationale Flaschen- u. Glassammlertreffen 3 juni 2012 in Plön

Is het nodig om deze glasbeurs in het Noordduitse Plön aan te kondigen? Ja, want er zijn nog steeds actieve glasverzamelaars die daar nooit geweest zijn. Is het de afstand? Van Rotterdam moet ik 590 kilometer rijden, iets verder dan naar Parijs. Zijn het de vreemde mensen? Ieder jaar zijn er weer meer leden van onze vereniging. Loont het aanbod de moeite niet? Ik kom meestal terug met nieuwe aanwinsten. Daarbij is het traditiegetrouw op dit eerste weekeinde van juni mooi weer. Kopers en verkopers treffen elkaar op het plein voor het museum, dat een mooie glasverzameling heeft: Johannisstrasse 1, 24306 Plön. De organisatie berust bij DOF-lid Jürgen Böhrs: 0049 4522- 3781 of jotboe@yahoo.de.

Recordprijs voor prototype Coca Colafles

In blad 126 hadden we het al aangekondigd: kleinzoon Greg Dean ging het prototype van de Coca Colafles, (waarvan er slechts twee op de wereld bestaan naast de 5.000 replica die in 1971 gemaakt zijn) te koop aanbieden. Inmiddels heeft die fles \$ 240.000,- opgebracht, de hoogste prijs ooit voor een 'lege' fles betaald. Ook de oorspronkelijke tekening, die door Earl.L. Dean in 1915 werd gemaakt, werd geveild en bracht \$ 228.000,- op. De familie Dean lijkt voorlopig even uit de problemen te zijn.

Turks glas in het Jenevermuseum ?

Althans, dat is de bedoeling van Joyce Pinsel, het altijd actieve Hoofd Tentoonstellingen. Zij bereid een expositie voor over de drinkcultuur in Turkije als sociaal en cultureel fenomeen en is hevig op jacht naar Turks drinkgerei, glaswerk en flessen. Vacantiegangers onder onze leden hebben vast nog wel hier en daar een voorwerp staan dat uitgeleend kan worden. De tentoonstelling staat gepland van 28 april tot 3 juni 2012 dus U krijgt Uw spullen weer snel terug. Even gaan zoeken op die zolder dus. Of misschien heeft U een Turkse buurman.

Joyce hoort het allemaal graag. **Joyce Pinsel-Meijer** [Joyce@jenevermuseum.nl]

Mutaties van het eerste kwartaal 2012

Winkelmuseum "De Gouden Kikker" staat nu bij de particuliere leden: dhr. J. Sassen, Gasthuisstraat 23, 8331 JM Steenwijk
Het tel.nr. van Proeflokaal "De Drie Fleschjes"(Joop de Koning) moet zijn: 020-6248443

Nieuwe Leden per 1 januari 2012:

Dhr. M. van den Bel, 3 Lotissement St.Martin 2, 97354 Remire-Montjoly, La Guyane Francaise. FRANCE. Tel.nr. 00 594 594 251270

Dhr. K. Booi, Laarweg 47, 6721 DB Bennekom. Tel.nr. 0318 416 942

Dhr. A. Surkol, Begijnenweide 12 bus 502, 2800 Mechelen, België. Tel.nr. 0032 497 591 333

Dhr. E. Warffemius, Onderstraat 1, 7226 KB Bronkhorst. Tel.nr. 0575-452535

Nieuw bedrijfslid: Vereniging Vrienden van het Museum, t.a.v. dhr.A.P. Gaasbeek, secr., Lange Haven 74-76, 3111 CH Schiedam.

E-mailadressen

Martijn van den Bel:	martijn.van-den-bel@inrap.fr
Kees Booi:	kbooi@xs4all.nl
Antoon Padt:	a.padt@upcmail.nl
Herbert Philips:	glassandmore@t-online.de
Henk Pluim:	H.Pluim@Tele2.nl
Alain Surkol:	Alain.surkol@bpost.be
Vrienden van het Jenevermuseum:	wimenjokevandenbergh@kpnmail.nl
Evert Warffemius:	evertwarffemius@gmail.com

Overige wijzigingen:

Achter bedrijfslid Catalonie GLAS Verpakkingen B.V. vermelden: Harrie en Joop van Diessen

De postcode van Johan Groothelm is: 5421 PK en zijn tel.nr. is: 06 15 03 66 88

Het huisnummer van Ger Purmer is niet 73 maar 72. Het tel.nr. van Martin Tobe is veranderd in: 00 33 22 81 30 14

Opgezegd:

Maarten Hudig uit Rotterdam
J. de Raat uit Vlaardingen
Rene Verhoeven uit Veghel
Sjoerd Folkers uit Alphen a.d.Rijn.

OPPOSITES ATTRACT

MELVIN ANDERSON

NATIONAAL
GLASMUSEUM &
DE GLASBLAZERIJ

WWW.NATIONAALGLASMUSEUM.NL

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Stedekraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Telefax 013 - 354682

AMSTERDAMREPUBLIC.COM

Europa's Grootste Vintage Evenement

14 & 15 april 2012

Jaarbeurs Utrecht

VERZAMELAARS
JAARBEURS

voorverkoop & info:

www.verzamelaarsjaarbeurs.nl

Word vrienden via facebook en ontvang korting op de entreeprijs.

volg ons via:

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get! It creates a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a fruity note to your mixes. Shake, Serve & Excel with the globe number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

HET VERHAAL VAN PASSIE EN VUUR

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proef je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

Pure bekoring

Geniet, maar drink met mate.

BOKMA
JONGE GRAANJEVER

De Bruin

100cl e 35% vol

VIERKANT VAN BUITEN ROND VAN BINNEN

BOKMA

Geniet, maar drink met mate.